

Izazovi planiranja poučavanja u kombiniranim razrednim odjelima

Blaić, Ana

Master's thesis / Diplomski rad

2023

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Rijeka, Faculty of Teacher Education / Sveučilište u Rijeci, Učiteljski fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:189:978504>

Rights / Prava: [In copyright](#)/[Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2025-02-22**

Repository / Repozitorij:

[Repository of the University of Rijeka, Faculty of Teacher Education - FTERI Repository](#)

SVEUČILIŠTE U RIJECI
UČITELJSKI FAKULTET U RIJECI

Ana Blaić

Izazovi planiranja poučavanja u kombiniranim razrednim odjelima

DIPLOMSKI RAD

Rijeka, 2023.

SVEUČILIŠTE U RIJECI
UČITELJSKI FAKULTET U RIJECI
Integrirani prediplomski i diplomski sveučilišni učiteljski studij

Izazovi planiranja poučavanja u kombiniranim razrednim odjelima
DIPLOMSKI RAD

Predmet: Didaktika

Mentor: izv.prof.dr.sc. Petra Pejić Papak

Student: Ana Blaić

Matični broj: 0299012163

U Rijeci, lipanj, 2023.

IZJAVA O AKADEMSKOJ ČESTITOSTI

„Izjavljujem i svojim potpisom potvrđujem da sam diplomski rad izradila samostalno, uz preporuke i savjetovanje s mentorom. U izradi rada pridržavala sam se Uputa za izradu diplomskog rada i poštivala odredbe Etičkog kodeksa za studente/studentice Sveučilišta u Rijeci o akademskom poštenju.“

Ana Blaić

Ana Blaić

Rijeka, 2023.

ZAHVALA

Veliku zahvalnost, prije svega želim iskazati svojoj mentorici izv. prof. dr. sc. Petri Pejić Papak na pruženoj velikoj pomoći i brojnim savjetima prilikom pisanja ovog diplomskog rada. Hvala Vam što ste me bodrili i bili velika podrška!

Također, posebno se zahvaljujem cijeloj svojoj obitelji, dečku i svim svojim prijateljima što su uvijek bili uz mene sve ove godine studiranja i ponosili se mojim trudom i radom. Da nije bilo vaše podrške ja ne bih u potpunosti uspjela u ostvarenju svojega cilja.

Hvala Vam svima na tome!

SADRŽAJ

SAŽETAK.....	VII
ABSTRACT.....	VIII
1. UVOD.....	1
2. ODGOJNO – OBRAZOVNI PROCES U KOMBINIRANIM RAZREDNIM ODJELIMA..	2
2.1. Kombinirani razredni odjel- pojmovno određenje.....	2
2.2. Organizacija odgojno-obrazovnog rada u kombiniranom razrednom odjelu	4
2.3. Planiranje rasporeda sati.....	8
2.4. Uloga učitelja i značaj suradnje u kombiniranom razrednom odjelu	9
2.5. Prednosti i nedostaci nastave u kombiniranim razrednim odjelima.....	13
3. POUČAVANJE U KOMBINIRANIM RAZREDNIM ODJELIMA.....	16
3.1. Planiranje poučavanja u kombiniranom razrednom odjelu	16
3.2. Učenje rješavanjem problema, istraživanjem i kroz igru.....	19
3.3. Značaj poticajnog razrednog ozračja	22
4. METODOLOGIJA ISTRAŽIVANJA.....	26
4.1. Svrha istraživanja.....	26
4.2. Ciljevi i zadaci istraživanja.....	26
4.3. Uzorak istraživanja	27
4.4. Metode prikupljanja i analize podataka.....	29
5. REZULTATI I RASPRAVA.....	30
5.1. Posebnosti organizacije i planiranje procesa rada u kombiniranim razrednim odjelima	30
5.2. Mišljenja učitelja o potrebnim kompetencijama učitelja s obzirom na specifičnosti pristupa radu u kombiniranim razrednim odjelima	35
5.3. Proces planiranja odgojno-obrazovnog rada u kombiniranom razrednom odjelu u skladu s kurikularnim pristupom	39
5.4. Metode i oblici suradničkog rada u integriranom pristupu radu u kombiniranom razrednom odjelu.	42

5.5. Stavovi učitelja o prednostima i nedostacima rada u kombiniranim razrednim odjelima.....	47
5.6. Izazovi koje učitelji ističu u kontekstu poučavanja i učenja učenika u kombiniranom razrednom odjelu.	49
6. ZAKLJUČAK.....	52
7. LITERATURA.....	56
8. PRILOZI.....	59

SAŽETAK

Kombinirani razredni odjel podrazumijeva razred sastavljen od dvaju ili više razrednih odjela učenika različite starosne dobi koje istovremeno satnicom poučava jedan učitelj. S obzirom na nužnost poučavanja integriranjem nastavnih tema, usklađivanjem metoda i oblika rada učenicima različitih dobnih skupina te značaj individualizacije i diferencijacije nastava u kombiniranim razrednim odjelima za mnoge učitelje predstavlja veliki izazov u planiranju poučavanja i iziskuje kompetentnost učitelja. S ciljem ispitivanja mišljenja učitelja o organizaciji odgojno-obrazovnog rada u kombiniranim razrednim odjelima te provedbi nastavnog procesa provedena je fokus grupa s učiteljicama područnih škola otoka Paga koje poučavaju u kombiniranom razrednom odjelu. Naglasak je stavljen na metode i oblike suradničkog rada u integriranom pristupu radu te iznijete prednosti i nedostaci rada u kombiniranom razrednom odjelu koje učitelji ističu.

Ključni pojmovi: kombinirani razredni odjel, učitelji, poučavanje, integrirani pristup, kompetencije.

ABSTRACT

A combined class is a class made up of two or more classes of students of different ages taught by one teacher at the same time. Considering the necessity of teaching by integrating teaching topics, coordinating methods and teaching styles for students of different age groups and the importance of individualizing and differentiating teaching in combined classes, for many teachers it represents a great challenge in teaching planning and requires teacher competence. With the aim of examining teachers' opinions about the organization of educational work in combined classrooms and the implementation of the teaching process, a focus group was conducted with female teachers from branch schools on the island of Pag who teach in combined classrooms. Emphasis is placed on the methods and forms of collaborative work in an integrated approach of work, and the advantages and disadvantages of working in a combined class department, which the teachers are pointing out.

Key terms: combined class department, teachers, teaching, integrated approach, competencies

1. UVOD

Nastava u kombiniranim razrednim odjelima za mnoge je učitelje veliki izazov, osobito za mlade učiteljice i učitelje koji još nemaju dovoljno iskustva, a tijekom fakultetskog obrazovanja nisu imali prilike stjecati praktične kompetencije poučavanjem u kombiniranim razrednim odjelima. Kombinirani razredni odjeli javljaju se u područnim školama koje su vezane uz matičnu školu. Podrazumijevaju razredni odjel sastavljen od dva ili više razreda u kojem jedan učitelj istovremeno poučava nastavu u jednoj učionici. Stjecanje kompetencija učitelja za rad u kombiniranom razrednom odjelu, s obzirom na specifičnosti organizacije odgojno-obrazovnog rada i pristup poučavanju, značajno je područje osposobljavanja za provedbu nastavnog procesa koji je usmjeren na učenika. Odgojno – obrazovni rad u kombiniranim razrednim odjelima zahtijeva od učitelja kvalitetnu pripremu poučavanja više razreda s dobro definiranim ishodima i tematskom integracijom kako bi učitelj uspješno provodio nastavne sate sa svim učenicima. Svakako, riječ je o dobroj organizaciji nastavnog procesa i korištenju raznih metoda i oblika rada kojima se potiče učenike na daljnje učenje i razumijevanje. Osobito su važne različite didaktičke strategije kojima se motivira i potiče učenike na odgojno-obrazovni rad. No uza sve navedeno, kako bi nastavni proces bio što uspješniji u kombiniranim razrednim odjelima, učitelji svakako moraju poticati i razvijati kreativnost kako kod sebe samih, tako i kod učenika. Rad u kombiniranim razrednim odjelima nudi učenicima razne mogućnosti i posebnosti, takav rad ima svojih prednosti, ali se istovremeno javljaju i brojni izazovi poučavanja u kombiniranom razrednom odjelu.

Cilj ovog rada bio je ispitati mišljenja učitelja koji poučavaju u kombiniranom razrednom odjelu o izazovima organizacije i planiranja poučavanja u kombiniranim razrednim odjelima. Naglasak je stavljen na prednosti i nedostatke rada koji učitelji u kombiniranim razrednim odjelima ističu, značajnim za razumijevanje planiranja nastavnog procesa u kombiniranim razrednim odjelima područnih škola. Temu sam odabrala jer tijekom fakultetskog obrazovanja nije bilo mnogo govora i učenja o radu u kombiniranim razrednim odjelima te upravo navedena tema nije mnogo navedena u stručnoj literaturi, stoga sam htjela istražiti rad u takvim odjelima s obzirom da područnih škola na otoku Pagu, gdje ja ujedno i živim, ima mnogo.

2. ODGOJNO – OBRAZOVNI PROCES U KOMBINIRANIM RAZREDNIM ODJELIMA

Kombinirani razredni odjeli najčešće se javljaju u područnim školama koje se sastoje od malog broja učenika (Bognar, 1982), odnosno kada broj učenika u školi nije dovoljan za klasični (redoviti) odjel, organiziraju se kombinirani razredni odjeli (Lučić i Matijević, 2004). Područne škole vezane su uz matičnu školu u kojoj se nalaze i učenici od petog razreda do osmog razreda i područne škole zajedno sa matičnom školom čine takozvanu centralnu školu.

2.1. Kombinirani razredni odjel- pojmovno određenje

Prema Petrović (2010) kombinirani razredni odjel definira se kao odjel kojega čine učenici dvaju ili više razreda u kojima jedan učitelj ustrojava nastavu u jednoj učionici. Lučić i Matijević (2004) pod pojmom kombinirani razredni odjel navode kombinaciju koja obuhvaća dva ili tri razredna odjela. Te isto tako i škole koje broje malo učenika, gdje se spajaju prva četiri razredna odjela zajedno, u takozvani nepodijeljeni odjel. Također podrazumijevaju kombinirani razredni odjel kao dobno i pedagoško – razvijenu heterogenu skupinu učenika s kojima odgojno – obrazovnu djelatnost ostvaruje jedan učitelj.

U Pravilniku o broju učenika u redovitom i kombiniranom razrednom odjelu i odgojno - obrazovnoj skupini u osnovnoj školi (NN 124/2009) kombinirani razredni odjel definiran je kao „odjel sastavljen od učenika dvaju ili više razreda u kojem se izvodi nastava prema redovitom ili posebnom nastavnom programu.“

Prema Zakonu o odgoju i obrazovanju u osnovnoj i srednjoj školi u članku 53. stavka 2. navodi se da se u osnovnoj školi u kojoj se zbog nedovoljnog broja učenika ne može ustrojiti razredni odjel od učenika istog razreda, ustrojava kombinirani razredni odjel učenika razredne nastave ili isto tako i kombinirani razredni odjel učenika predmetne nastave. Zakon navodi (54. stavka 1.) kako broj učenika u redovitom i kombiniranom razrednom odjelu ili odgojno – obrazovnoj skupini osnovne škole propisuje ministar u skladu s državnim pedagoškim standardima.

Državni pedagoški standard osnovnoškolskog sustava odgoja i obrazovanja (NN 63/2008) navodi da se kombinirani razredni odjel ustrojava za učenike razredne nastave i definira sljedeće odrednice:

- Kombinirani razredni odjel koji je sastavljen od dva razreda ima najviše 16 učenika, kombinirani razredni odjel koji je sastavljen od tri razreda ima najviše 14 učenika, a kombinirani razredni odjel koji je sastavljen od četiri razreda ima najviše 12 učenika.
- Izuzetak je i da se može ustrojiti kombinirani razredni odjel i za učenike predmetne nastave, ali s najviše 10 učenika.
- Kombinirani razredni odjel od dva razreda u kojima se nalaze učenici s teškoćama može se u pravilu ustrojiti, ali s najviše 10 učenika s jednim učenikom s oštećenjem vida ili sluha, motoričkim poremećajima ili s organski uvjetovanim poremećajem u ponašanju.
- Broj učenika u kombiniranom razrednom odjelu ovisno o učenicima s teškoćama, smanjuje se za 4 učenika za svakog učenika s teškoćama.
- U kombinirani razredni odjel sastavljen od tri ili četiri razreda ne mogu se nalaziti učenici s teškoćama.

Kombinirani se razredni odjeli uz prethodnu suglasnost Ministarstva, mogu sastojati od većeg ili manjeg broja učenika, ukoliko zahtijevaju organizacijski, programski ili drugi općenito opravdani razlozi, provođenje školovanja nacionalnih manjina te predviđeni upis učenika u sljedećoj školskoj godini. Upravo postojanje tih opravdanih razloga utvrđuje ured državne uprave u županiji, dakle Gradski ured Grada Zagreba nadležan za poslove obrazovanja (Pravilnik o broju učenika u redovitom i kombiniranom razrednom odjelu i odgojno - obrazovnoj skupini u osnovnoj školi (NN 124/2009)).

Organiziranje kombiniranih razrednih odjela najčešće se provodi prema dvama kriterijima, a to su: dob i broj učenika. Ovisno o kriteriju dobi radi se o kombinaciji prvog razreda i drugog razreda te trećeg razreda i četvrtog razreda. Upravo ovaj kriterij pokazao se korisnim zbog bliskosti nastavnog programa i nastavnog sadržaja, te samim time i planiranje odgojno – obrazovnog procesa jer se može omogućiti djelomično zajednička organizacija prema sličnim i/ili podjednakim sposobnostima i/ili zanimanjima učenika bliske starosne dobi. Kriterij koji ovisi o broju učenika u kombiniranom razrednom odjelu može obuhvatiti kombinaciju prvog razreda i trećeg razreda te drugog razreda i četvrtog razreda upravo zbog nedovoljnog broja učenika. U ovoj kombinaciji je odgojno – obrazovni proces zahtjevniji, ali i organizacija koja se više oslanja na same učenike gdje su stariji učenici samostalniji, a mlađim učenicima treba više pomoći u radu (Lučić i Matijević, 2004).

2.2. Organizacija odgojno-obrazovnog rada u kombiniranom razrednom odjelu

Odgojno – obrazovni rad u kombiniranim razrednim odjelima odlikuje određenim posebnostima i specifičnostima koje se očituju u prilagodbi općih didaktičkih načela, nastavnih metoda, raznih metodičkih postupaka i strategija učenja, ali i poučavanja učenika različite starosne dobi u okolnostima u kojima se istodobno ostvaruju dva, tri ili pak četiri nastavna sadržaja. Svakako, za kvalitetan odgojno – obrazovni rad u kombiniranim razrednim odjelima naglasak je stavljen na različitim nastavnim sredstvima, izmjeni nastavnih metoda i socijalnih oblika rada, korelacijsko – integracijskom pristupu nastavnim sadržajima, ostvarivanju odgojno – obrazovne djelatnosti izvan učionice i uključivanju socijalne sredine u kojoj se nalazi područna škola (Lučić i Matijević, 2004).

Jedna od glavnih posebnosti odgojno – obrazovnog rada u kombiniranom razrednom odjelu očituje se neprestanim ispreplitanjem posredne (indirektne) i neposredne (direktne) nastave u svim nastavnim predmetima i odgojno-obrazovnim područjima iako početak i završetak nastavnog procesa ostvaruje učitelj zajedno sa svim učenicima u razredu. Svakako su učenici u kombiniranim razrednim odjelima već od prvog razreda osposobljavani za samostalan rad koji se odvija uz učiteljevo prisustvo i upućivanje učenika u određene zadatke pod stalnim njegovim nadzorom. Pri osamostaljivanju učenika i razvoju njegovih radnih navika učiteljeva je uloga od izuzetne važnosti, ponajviše njegova stručnost, iskustvo i kreativne sposobnosti, ali isto tako i opremljenost škole kako bi se kvalitetno provodio odgojno – obrazovni rad (Lučić i Matijević, 2004).

U organizaciji nastavnog procesa u kombiniranom razredom odjelu kombinacija se razreda može ustrojavati uzastopnim redosljedom razreda, kao što su: prvi razred i drugi razred te treći razred i četvrti razred zbog sličnosti u tematskoj nadogradnji i ostvarivanju ishoda primjerenih dobi pa se poučavanje organizira na način da učenici starijeg razreda istodobno ponavljaju i nadograđuju sadržaje prethodnog razreda.

Drugi je način ustrojavanja kombinacije razreda po principu udaljenijih razreda kao što su prvi razred i treći razred te drugi razred i četvrti razred jer je veća sigurnost u raspodijeljeni rad po razredima radi većih razlika u ostvarivanju ishoda. Svakako valja napomenuti kako je s učenicima starijeg razreda lakše organizirati samostalan rad (Petrović, 2010).

Za kvalitetnu organizaciju nastavnog procesa u kombiniranim razrednim odjelima učitelj treba ponajviše promišljati o strukturi samog nastavnog procesa odnosno o vremenu

trajanja pojedinih nastavnih aktivnosti te kako ih uskladiti za svaki pojedini razred. Svakako jedna od najvažnijih smjernica u organizaciji nastavnog procesa u kombiniranim razrednim odjelima jest i potreba za pridavanjem više vremena mlađim učenicima te učestalija izmjena nastavnih aktivnosti (Petrović, 2010).

Općenito se u kombiniranom razrednom odjelu rad organizira primjenom i izmjenom direktne (neposredne) i indirektna (posredne) nastave tj. poučavanja. Direktna (neposredna) nastava podrazumijeva frontalni oblik rada, odnosno učitelj u razredu poučava nastavnu temu dok učenici slušaju, zapisuju i odgovaraju na postavljena pitanja. U ovom slučaju znanje se u potpunosti prenosi s učitelja na učenike u razredu. Dok za razliku od direktne (neposredne) nastave, indirektna (posredna) nastava podrazumijeva aktivnost samih učenika u razredu. Primjer koji najbolje prikazuje direktnu i indirektnu nastavu jest da učitelj učenicima jednog razreda pristupa direktno dok učenici drugog razreda rade indirektno, odnosno samostalno na zadanom zadatku uz prethodne upute (Petrović, 2010).

Značajno je prilikom organiziranja svake nastavne aktivnosti da učitelj predvidi i trajanje etape direktne (neposredne) nastave te se vremenske organizacije pridržava. Isto tako treba predvidjeti i trajanje indirektna (posredne) nastave u razredu te učenicima s jasnim uputama zadati samostalan rad koji će moći ispuniti u zadanom vremenskom periodu. Učitelj svakako ovisno o sposobnostima učenika može pripremiti složenije i teže zadatke, ali isto tako treba pripremiti i nekoliko dopunskih zadataka za one učenike koji ranije završe s izvršavanjem individualnog zadatka (Bognar, 1982).

Učitelj se pri organiziranju nastavnog procesa u kombiniranom razrednom odjelu treba pridržavati raznih pravila. Primjerice, na jednom nastavnom satu učitelj s jednim razredom obrađuje novi nastavni sadržaj, dok s drugim razredom ponavlja, vježba ili provjerava usvojeno. U kombiniranim razrednom odjelu etape direktne (neposredne) i indirektna (posredne) nastave se neprestano izmjenjuju i funkcionalno su povezane. Učitelj direktno (neposredno) više radi s onim učenicima s kojima obrađuje novi nastavni sadržaj u razredu, ali svakako i s mlađim učenicima koji još nisu dovoljno samostalni u razredu kao stariji učenici koji su naviknuti na samostalni takozvani „tihan“ rad u učionici. Svakako prilikom izvršavanja bilo kakvog samostalnog rada učenici trebaju dobiti kvalitetnu povratnu informaciju od učitelja o uspješnosti navedene nastavne aktivnosti kako bi nastavili svoj daljnji rad.

Kako navodi Nacionalni okvirni kurikulum za osnovnoškolski odgoj i obrazovanje (2017) organizacija odgojno – obrazovnog procesa prilagođava se različitim potrebama i

interesima učenika te isto tako i specifičnostima pojedine škole. Upravo ovakvim prilagođavanjem omogućava se unapređenje kvalitete rada i ostvarivanje odgojno – obrazovnih očekivanja.

U osnovnoškolskom odgoju i obrazovanju od iznimne je važnosti da učenici stječu raznolika iskustva učenja i sveobuhvatno opće obrazovanje poučavanjem različitih odgojno – obrazovnih područja kurikuluma. Razvija se svih sedam područja kurikuluma (jezično-komunikacijsko područje kurikuluma, matematičko područje kurikuluma, prirodoslovno područje kurikuluma, tehničko i informatičko područje kurikuluma, društveno-humanističko područje kurikuluma, umjetničko područje kurikuluma, tjelesno i zdravstveno područje kurikuluma) i sedam međupredmetnih tema (Osobni i socijalni razvoj, Zdravlje, Održivi razvoj, Učiti kako učiti, Poduzetništvo, Uporaba informacijske i komunikacijske tehnologije, Građanski odgoj i obrazovanje). Za sva navedena područja, jednako kao i za sve navedene međupredmetne teme definirana su odgojno – obrazovna očekivanja koja izravno utječu na razvoj učenikovih kompetencija.

Upravo Nacionalnim okvirnim kurikulumom započeo je kurikulumski pristup koji je usmjeren na odgojno – obrazovne ishode. Svakako u osnovnoškolskom odgoju i obrazovanju važno je da učenici stječu raznolika iskustva učenja i sveobuhvatno opće obrazovanje proučavanjem različitih odgojno – obrazovnih područja kurikuluma. Tako za sva odgojno-obrazovna područja definirani su ishodi učenja, kao i očekivanja za međupredmetne teme. Upravo navedeni opisi područja kurikuluma i međupredmetnih tema, ciljevi učenja i poučavanja, ključne domene te očekivanja za sva područja kurikuluma i međupredmetne teme iskazana su po domenama i odgojno – obrazovnim ciklusima.

Također metodička organizacija nastavnoga sata u kombiniranom razrednom odjelu ovisi o nastavnim aktivnostima, vrsti sati, metodama, izvorima i socijalnim oblicima rada. Od učitelja je pogrešno i potpuno neracionalno neposredno raditi samo s jednim razredom pola ili gotovo cijeli školski sat. O broju razreda u kombinaciji ovisi i to koliko će dijelova imati nastavni sat ili dio nastavnog dana i koliko će oni vremenski trajati. (Lučić i Matijević, 2004).

Izmjena socijalnih oblika rada ovisi ponajprije o metodičkoj organizaciji nastavnoga sata, odnosno dijela nastavnog sata i o dobi učenika. U prvom i drugom razredu kod učenika mlađe starosne dobi potrebno je češće izmjenjivati nastavne aktivnosti kako iz psiholoških razloga da se učenici ne bi osjećali zapostavljeni tako i zbog nemogućnosti dulje usredotočenosti učenika na određene nastavne sadržaje i aktivnosti, ali također i zbog prirodne

potrebe izmjenama aktivnosti u toj dobi i svakako zbog nedovoljno razvijene samostalne djelatnosti. Upravo iz tog razloga potrebno je planirati više vremena za neposredno poučavanje, ali naravno ne na štetu starijih učenika. Za kvalitetne planirane izmjene zajedničke i samostalne djelatnosti u nastavnom procesu ovisi potpuna zauzetost i zaokupljenost učenika aktivnostima, vremenska iskorištenost i djelatni rezultati (Lučić i Matijević, 2004).

Ono što je najbitnije za kvalitetnu organizaciju nastavnog procesa u kombiniranim razrednim odjelima navodi Petrović (2010: 268): „Na istom satu učitelj mora složiti zahtjeve dvaju ili više razreda u što bolju cjelinu. Pri tom se niti jedan razred, niti jedan učenik ne bi smio osjetiti zapostavljenim. Niti jednoga trenutka, niti jedan razred ili učenik ne bi smio biti bez svog zadatka, obveze ili zaduženja“.

Organizacija nastavnog procesa u kombiniranom razrednom odjelu uvelike ovisi i o racionalizaciji vremena i dinamičnosti odgojno – obrazovnih aktivnosti jer se istodobno ostvaruju dva ili više različita programska sadržaja u istom vremenskom trajanju nastavnoga dana kao i u klasičnom (redovitom) razrednom odjelu. Za kvalitetnu organizaciju nastavnog procesa u kombiniranim razrednim odjelima treba spomenuti i druge značajne čimbenike: metodičke modele, nastavne metode, uporabu nastavnih sredstva i pomagala i stil poučavanja učitelja kao glavnog organizatora i moderatora nastavnog procesa uopće (Lučić i Matijević, 2004).

Za uspješno ostvarivanje nastavnog procesa u kombiniranom razrednom odjelu potrebno je provesti niz pripremnih aktivnosti prije ili odmah na početku školske godine kao što su:

- Ustrojavanje bližih kombinacija koliko je to moguće radi primjene različitih didaktičko – metodičkih načela i nastavnih metoda u nastavnom procesu.
- Planiranje najracionalnijeg rasporeda sati.
- Ustrojavanje kvalitetnog rasporeda sjedenja koji će omogućiti učenikovo potpuno uključivanje u nastavne aktivnosti te nesmetanu uporabu nastavnih sredstava i pomagala.
- Organizaciju nastavnog procesa u jednoj smjeni, dok u kombinaciji triju ili četiriju razreda, nastavni se proces može organizirati s različitim početkom tako što se nastava druge kombinacije nastavlja na već započeti odgojno – obrazovni proces s prvom kombinacijom.
- Pripremanje učitelja, koje učitelju pomaže pri racionalizaciji nastavnog procesa.

- Izradu godišnjih izvedbenih planova u kojima se učitelj vodi načelom korelacije i integracije, prožimanjem i povezivanjem nastavnih tema, na razini nastavnih predmeta i na razini razreda.
- Provođenje i organiziranje stručnog usavršavanja učitelja, eksperimentiranje i akcijsko istraživanje nastavnih metoda i organizacije nastavnog procesa. (Lučić i Matijević, 2004).

Kako navodi Coen F. (2003), planiranje kurikuluma u kombiniranim razrednim odjelima koji se sastoje od više razreda, za učitelja predstavlja posebno veliko opterećenje. Učitelji trebaju imati takozvani široki pregled svih nastavnih planova i programa za sve svoje razrede, potom ih odabrati i izdvojiti prioritete.

2.3. Planiranje rasporeda sati

Raspored sati u kombiniranom razrednom odjelu prije svega mora biti prilagodljiv i najčešće ovisi o sadržajnoj povezanosti, o mogućnosti zapošljavanja učenika samostalnim radom te naravno o tome obrađuje li se novi nastavni sadržaj ili je sat ponavljanja (Bognar, 1982). Prilikom izrade rasporeda sati učitelj promišlja o raznim posebnostima u nastavnom procesu kao što su: ravnomjerna tjedna zastupljenost nastavnih predmeta prema težini, aktivnostima da na sadržajima jednog razreda ne ometaju aktivnosti drugoga razreda, mogućnostima organizacije samostalne ili grupne djelatnosti učenika dok se u drugom razredu ostvaruje neposredna (direktna) nastava (Lučić i Matijević, 2004).

Raspored sati ovisi o broju razreda u kombiniranom razrednom odjelu. Ako je u kombiniranom razrednom odjelu kombinacija od dva razreda, raspored sati može biti isti ili različit u ta dva razreda. Ovisno o tome koju će vrstu rasporeda nastavnih predmeta učitelj odabrati, ovisi o temama i ishodima koji će se ostvariti u razredima u odjelu te u ovisnosti o oblicima nastave. Najčešće u kombinaciji dvaju razreda ostvaruje se isti raspored sati upravo iz razloga jer se može ostvariti jednaka motivacija u oba razreda, nakon čega slijedi posredna (indirektna) i neposredna (direktna) nastava, a potom na kraju nastavnog sata slijedi zajednička neposredna (direktna) odgojno – obrazovna djelatnost u oba razreda. U kombinaciji dvaju udaljenih razreda u kombiniranom razrednom odjelu, nastavne predmete je satnicom moguće organizirati u različito vrijeme.

Ako je riječ o kombiniranom razrednom odjelu koji je sastavljen od tri razreda, raspored nastavnih predmeta može biti sastavljen s vremenskim odmakom početka nastave npr. da učenici prvog razreda na nastavu dolaze kasnije, a učenici drugog razreda završavaju prije trećeg razreda koji u školi ostaju još jedan školski sat. Ukoliko učitelj na temelju praktičnog iskustva donese odluku kako je najjednostavnije organizirati odgojno – obrazovni proces gdje je raspored sati jednak za sve razrede u kombiniranom razrednom odjelu u potpunosti je autonoman u kreiranju istoga.

U kombiniranom razrednom odjelu koji se sastoji od tri ili četiri razreda uglavnom se ostvaruje isti raspored nastavnih predmeta za sve razrede ponajviše zbog otežanoga pa gotovo i nemogućeg ostvarivanja različitog rasporeda sati i zajedničke djelatnosti te zbog povezivanja nastavnih tema. Ukoliko se radi o kombinaciji prvog razreda i četvrtog razreda ili prvog razreda i trećeg razreda, pri tome prvi razred može doći jedan školski sat kasnije na nastavu. Za to vrijeme učitelj s učenicima trećeg ili četvrtog razreda radi složenije nastavne sadržaje koji zahtijevaju neposrednu (direktnu) nastavu, dok se na tu nastavu sljedeće sate mogu nastaviti samostalne ili skupne odgojno – obrazovne aktivnosti učenika, a učitelj za to vrijeme ostvaruje neposrednu (direktnu) nastavu s prvim razredom koji je tek stigao na nastavu (Lučić i Matijević, 2004).

2.4. Uloga učitelja i značaj suradnje u kombiniranom razrednom odjelu

Nastavna djelatnost u kombiniranim razrednim odjelima zahtjevnija je, složena i prije svega traži sposobne i kreativne učitelje koji su kompetentni za didaktičko – metodičko prilagodbu upravo potrebama organizacije nastave u takvim odjelima (Lučić i Matijević, 2004). Prilikom organiziranja nastavnog rada u kombiniranom razrednom odjelu, učitelj ima vrlo zahtjevnju i odgovornu ulogu. Priprema nastavnog procesa je zahtjevnija jer pored kompetencija za poučavanje učitelj mora biti spretan, snalažljiv u organizaciji rada kako bi nastavno vrijeme za sve učenike bilo u potpunosti iskorišteno (Petrović, 2010). Neke od glavnih odrednica koje opisuju ulogu učitelja u kombiniranom razrednom odjelu su: detaljno pripremanje, veća zauzetost tijekom nastavnog procesa, sposobnost prepoznavanja bitnog od nebitnog, sposobnost naizmjenične posredne (indirektna) i neposredne (direktna) komunikacije s učenicima različite starosne dobi, razvijanje organizacijskih sposobnosti i vođenje različitih aktivnosti učenika. Ukoliko učitelji u kombiniranom razrednom odjelu posjeduju ove odlike može osigurati kvalitetnu odgojno – obrazovnu djelatnost u kojoj će utjecati na afektivni,

kognitivni, psihomotorički i socijalno komunikacijski razvoj učenika. (Lučić i Matijević, 2004). Bognar (2011) navodi kako je danas kreirano mnoštvo različitih metodičkih postupaka kojima se može poticati kreativnost u nastavi poput morfološke analize, oluje ideja, provokacije, umne mape, šest univerzalnih pitanja, kartice slučajnih pojmova, vođene fantazije, likovi iz bajki, činkvine, šest šešira i još mnoge druge.

Učitelji u kombiniranim razrednim odjelima nalaze se pred mnogim složenim zadaćama. Cvjetićanin i sur. (2008) navode kako obrazovanje učitelja tijekom studiranja nije omogućilo dostatnu pripremu učitelja za rad u kombiniranim razrednim odjelima stoga to utječe i na njihov rad upravo u takvim razredima. Složenost zadaće zahtijevaju od učitelja stalno stručno usavršavanje s naglaskom na individualnom stručno – pedagoškom usavršavanju, praćenju stručne literature, aktivnom prisustvu na stručnim usavršavanjima na kojima se iznose teorijske postavke, ali i praktična iskustava učitelja.

Osim organiziranih oblika usavršavanja učitelja poseban se značaj pridaje suradnji među učiteljima i ostalim odgojno-obrazovnim djelatnicima, prvenstveno na razini škole, ali i šire zajednice, okruženjima za stjecanje novih znanja i praktične uporabe znanja. Somolanij i Bognar (2008) ističu kako ostvarujući kvalitetnu komunikaciju i interakciju s drugim učiteljima, učenicima, ali i sa stručnim suradnicima postoji mogućnost većih pomaka i u razvijanju i poticanju kreativnosti u nastavi što je od izuzetne važnosti. Kvaliteta obrazovanja učitelja svakako je jedan od glavnih čimbenika koji djeluje na razinu učeničkih obrazovnih postignuća i uspjeha. Kompetencije se upravo pri tome određuju kao znanje, vještine, vrijednosti i stavovi pojedinca. Uključuju: znanje i razumijevanje (odnosi se na teorijsko znanje u akademskom području, uključuje spoznaju i razumijevanje), znanje o tome kako djelovati (odnosi se na praktičnu primjenu znanja u pojedinim situacijama), znanje o tome kako biti (odnosi se na vrijednosti kao integralni elementi načina opažanja i življenja s drugima u društvu). Kompetencije predstavljaju mješavinu svih navedenih obilježja i opisuju razinu ili stupanj u kojem ih je pojedinac sposoban koristiti. Svakako svi učitelji, moraju svjesno i odgovorno razvijati ključne kompetencije svojih učenika, kroz razne školske aktivnosti, jer upravo te kompetencije učitelju omogućuju znatan doprinos u razumijevanju profila kompetencija koje mora posjedovati (Lončarić i Papak, 2009).

Kako navode Pejić Papak i sur. (2021) upravo učitelj koji posjeduje kvalitetne kompetencije, odnosno kompetentan učitelj, može utjecati na stjecanje novih kompetencija učenika potrebnih prije svega za svakodnevni život, stoga je svakako važan kontinuirani razvoj kompetencija i samih učitelja.

Markić (2014) ističe kako treba doći do mijenjanja nastavne prakse i kako u nastavnom procesu učitelj treba poticati inovativnost, kreativnost, uvažavati posebnost svakog učenika, organizirati rad primjeren učenikovim individualnim, ali i kolektivnim, socijalnim i emocionalnim zahtjevima što ističe didaktička kultura svake škole. Značajno da učitelji uz primjenu nastavnih metoda poučavanja i socijalnih oblika rada, koriste didaktičke strategije aktivnog i iskustvenog učenja učenika. Upravo poticanjem učenika i njegovim sudjelovanjem u raznim metodičkim situacijama učitelji otvaraju mogućnost učenikovog samostalnog cjeloživotnog učenja od početka pa sve do kraja njegovog školovanja (Matijević, 2010). Stoga se i od učitelja u kombiniranom razrednom odjelu očekuje da svojom kompetentnošću pri planiranju i organiziranju nastavnog procesa obuhvati sve učenike i potakne na aktivno sudjelovanje i rješavanje problema.

Značaj valja pridati i suradnji sa stručno – pedagoškom službom škole koja ostvaruje svoje zadaće i u kombiniranim razrednim odjelima jednako kao i u klasičnim (redovitim) odjelima. Zadaća je stručno – pedagoške službe u koju spadaju ravnatelj, pedagog, psiholog i defektolog (Državno pedagoški standard osnovnoškolskog sustava odgoja i obrazovanja (NN 63/2008)) pružanje stručne pomoći učiteljima, davanje savjeta i prijedloga za unaprjeđivanje odgojno – obrazovne djelatnosti, ali i vođenje stručno pedagoške razredne dokumentacije. Stručno – pedagoška služba sudjeluje također u pripremanju početka školske godine u matičnim, ali i u područnim školama, u organizaciji i ustrojavanju razrednih odjela pri tome promišljajući o broju razreda i o broju učenika u kombiniranim razrednim odjelima. Također zalaže se za pomoć matične škole područnoj školi, dogovara izmjenu nastavnih izvora i pomagala koja su pohranjena u matičnoj školi te dogovara i organizira zajedničke izlete, svečanosti, posjete i slično u kojima sudjeluju i učenici u kombiniranim razrednim odjelima (Lučić i Matijević, 2004).

Suradnja s roditeljima od iznimne je važnosti u podizanju kvalitete nastave i daje joj snažan doprinos (Matijević i Radovanović, 2011). Soucie (2010) navodi da istraživanja koje je proveo Southwest Educational Development Laboratory 2002. godine pokazuju da učenici čiji su roditelji uključeni u njihovo obrazovanje samim time postižu i bolje rezultate, redovito pohađaju nastavu, imaju bolje razvijene socijalne vještine, pokazuju napredak u ponašanju, dobro se prilagođavaju u školi i uspješno je završavaju. Također ističe kako roditelji uz učitelja imaju najvažniju ulogu u odgoju i obrazovanju svoje djece te upravo zbog toga važno je različitim aktivnostima i načinima komunikacije učitelja s roditeljima izgraditi odnos temeljen na poštovanju, povjerenju i podršci te roditelje uključivati u obrazovni proces i samim time

pripremiti temelje za uspješnu nastavnu godinu. Tavas i Bilač (2011) također navode suradnju roditelja i škole kao iznimno važnu koja ujedno donosi višestruke koristi za sve sudionike obrazovnog procesa pa ističu kako suradnja roditelja i učitelja treba biti najbolja moguća za postizanje izvanrednog cilja. Također navode kako osim uobičajenih načina komunikacije putem individualnih razgovora i roditeljskih sastanaka, pisanih poruka, neformalnih sastanaka, edukativnih radionica, uključivanjem roditelja u nastavni proces u ulozi pomagača i slično, najsuvremeniji načini komunikacije s roditeljima su i web stranice škola, web mjesta učitelja, e – mail i SMS poruke. Prema Pravilniku o načinima, postupcima i elementima vrednovanja učenika u osnovnim i srednjim školama (NN 112/2010 , 82/2019) propisuje se kako je roditelj dužan redovito dolaziti na roditeljske sastanke i individualne informativne razgovore s razrednikom. Zaključuje se kako je za djetetov razvoj u pogledu odgojno – obrazovnog procesa u školi važno da se u skladnom suživotu nađu roditelji, koji su prije svega spremni učiti o sebi i svome djetetu te isto tako i učitelj koji svojom djelatnošću prikazuje kako nije samo prenosioc znanja, već i učenik, savjetnik, suputnik djeteta, ali i roditelja te se ujedno upravo na ovaj način ostvaruje partnerstvo i suradnja roditelja i učitelja koja svakako dovodi do unapređenja odgojno – obrazovnog procesa u školi. Učitelji samim time trebaju komunicirati s roditeljima i uključivati ih u kurikulum škole jer se time razvija navedeno partnerstvo koje uvelike koristi i učeniku, učitelju i roditelju (Kosić, 2009).

Može se zaključiti kako je učenik u središtu odgojno – obrazovnog procesa, a upravo njegovo učenje odvija se u interakciji s učiteljem, ostalim učenicima u razredu te takozvanim partnerima u odgojno – obrazovnom procesu kao što su roditelji, stručnjaci, šira zajednica i slično, ali isto tako i samostalnim radom na odgojno – obrazovnim sadržajima. Stoga je učiteljeva zadaća odabrati odgovarajući pristup poučavanja kako bi učenicima omogućio učinkovito, ali i smisljeno učenje uvažavajući njihove mogućnosti, interese i sposobnosti te samim time potičući znatiželju i motivaciju za rad i daljnje učenje. Upravo prilikom takvog odabira pristupa poučavanja učitelj uzima u obzir različite stilove učenja, razvojne razlike, razlike u sposobnostima te socijalne okolnosti svojih učenika u razredu pružajući svima jednaku priliku za postizanje uspjeha (Nacionalni kurikulum za osnovnoškolski odgoj i obrazovanje, 2017).

2.5. Prednosti i nedostaci nastave u kombiniranim razrednim odjelima

U kombiniranim razrednim odjelima prednost istovremene odgojno – obrazovne djelatnosti s učenicima različite dobi očituje se u njihovoj brznoj i uspješnijoj socijalizaciji što se naravno postiže izgradnjom zajedništva, ali i prijateljskih odnosa, međusobnim pomaganjem i brigom starijih učenika o mlađim učenicima u razredu. Naglasak je u takvim odjelima stavljen na emotivnu povezanost učenika i suosjećanje s drugima, odnosno empatiju. Suradničke veze među učenicima se učvršćuju zajedničkim aktivnostima i posebnom brigom starijih učenika o mlađim učenicima. Socijalna suradnja koja je vidljiva u kombiniranim razrednim odjelima se dugo uči i vježba. Učenici u ovakvim odjelima razvijaju svijest o svojem ponašanju, raspravljaju i dogovaraju se s drugima u razredu, slušaju jedni druge, preuzimaju odgovornost, zauzimaju se za druge i razvijaju osjećaj međusobne povezanosti. Ovakav oblik suradnje uočava se kod učenika kombiniranih razrednih odjela od prvoga dana školovanja, što je uvelike jedna od prednosti naspram učenika klasičnih (redovitih) odjela (Lučić i Matijević, 2004).

Lučić i Matijević (2004) navode niz prednosti u kombiniranom razrednom odjelu kao što su:

- *Dogovaranje i međusobna upućenost učenika jednih na druge*, osobito vidljivo u razredu tijekom rješavanja zadataka. Prilikom rješavanja zadataka učenici se međusobno dogovaraju i pomažu jedni drugima tijekom rješavanja. Upravo na taj način razvija se i postiže odgovornost za uspješnu realizaciju pojedinačnih, ali i zajedničkih obveza, također brine se i o uspješnosti onih koji sporije napreduju naspram ostalih, razvija se samopouzdanje, vjerovanje u vlastite sposobnosti i svakako nastaje osjećaj zadovoljstva postignutim uspjehom.
- *Veća samostalnost*, učenici u kombiniranim razrednim odjelima navikavaju se na samostalan rad od prvoga dana svoga školovanja. Oni samostalno uče, koriste se knjigama i ostalim izvorima, promatraju, rješavaju probleme i izvode zaključke. Svakako ovome znatno doprinosi i učitelj koji samostalno izrađuje zadatke za učenike uzimajući u obzir mogućnosti svakoga učenika u razredu.
- *Proširivanje nastavnih sadržaja sadržajima drugoga/drugih razreda*, u ovom slučaju primjerice mlađi učenici samostalno rade na svojim zadacima, ali se ne mogu u potpunosti isključiti iz nastavnog sadržaja koji obrađuju stariji učenici. Samim time već tada usvajaju razne nove spoznaje i proširuju broj pojmova koji će im uvelike olakšati praćenje u sljedećim razredima. Ali, naravno u kombiniranom razrednom odjelu postoji i niz prednosti koji se odnosi i na starije učenike. Dok

služaju odgojno – obrazovnu djelatnost mlađih učenika, ponavljaju nastavne sadržaje koje su usvojili u mlađim razredima i samim time obnavljaju svoje znanje koje postaje sve trajnije.

- *Integracija i cjelovitost nastavnih sadržaja*, upravo radi većeg stupnja integracije nastavnih sadržaja učenik u kombiniranom razrednom odjelu uči cjelovito, što je samim time i u skladu s njegovim promišljanjem i doživljavanjem svijeta kao cjeline.
- *Natjecanje*, općenito učenje u kombiniranim razrednim odjelima može omogućiti i međusobno natjecanje učenika i razreda iz različitih nastavnih područja.
- *Međusobna briga i pomaganje učenika*, u kombiniranom razrednom odjelu stariji učenici često pomažu mlađim učenicima čime se razvijaju i humaniji odnosi, ali osim toga ovdje je riječ i općenito o međusobnoj pomoći u učenju i brizi za redovito obavljanje zadaća.
- *Individualizacija nastave*, upravo ako se postiže veći stupanj individualizacije odgojno – obrazovne djelatnosti samim time postiže se i omogućavanje prilagođavanja raznih metodičkih postupaka dobi, sposobnostima i uvjetima u kojima se učenici nalaze.
- *Sustavno praćenje*, učitelj u kombiniranom razrednom odjelu prije svega ima uvid u cjelokupnu odgojno – obrazovnu djelatnost u svim razredima. Upravo to mu omogućuje prilagođavanje nastavnog vremena i metodičkih postupaka sposobnostima i dobi svakog učenika.
- *Izgrađivanje sposobnosti samoregulacije*, u kombiniranom razrednom odjelu učenici različitih razreda isprepliću se u takozvane vertikalne i horizontalne skupine. Prema tome njihovo osposobljavanje za lakše snalaženje u obavljanju školskih aktivnosti i bez učitelja započinje odmah na početku školovanja.
- *Racionalnost*, učenici kombiniranih razrednih odjela osposobljeni su za racionalnu uporabu raspoloživosti vremena i izvora znanja koji su im dostupni i na raspolaganju.

Lučić i Matijević (2004) navode i određene nedostatke kako za učenike tako i za učitelje u kombiniranom razrednom odjelu. U kombiniranom razrednom odjelu u kojem je tri ili četiri razreda češće se organiziraju različiti socijalni oblici posredne nastave na samu štetu neposredne nastave. Svakako vrijeme neposredne nastave smanjuje se ovisno o broju razreda u kombiniranom razrednom odjelu, a riječ učitelja, međusobna komunikacija učitelja i učenika i

učenikovo govorno izlaganje važni su za učenikov razvoj općenito, za njegovo samopouzdanje, oslobađanje u govoru te za razvoj kulture govora i slušanja drugih. Samim time onemogućuje se i uspješnost dinamične nastave, što je također jedan od nedostataka nastave u kombiniranom razrednom odjelu.

Orijentirano na zadaće učitelja ističe se veće psihičko opterećenje učitelja s obzirom na sveobuhvatnost zadataka koje istovremeno realizira. Obilazi učenika koji samostalno obavljaju određene zadatke, upućuje ih, s njima po tiho razgovara, pojašnjava potrebno te kontrolira rezultate ne ometajući aktivnost ostalih učenika koje istovremeno prati svojim pogledom. Tako završetkom neposredne nastave s učenicima jednog razreda prelazi na učenike sljedećih razreda kojima također pomaže, objašnjava i pojašnjava potrebno te kontrolira i njihove rezultate. Od učitelja se očekuje potpuna zaokupljenost cijelo vrijeme tijekom nastavnog procesa, stručnost u racionalizaciji vremena, prostora, nastavnih izvora i pomagala, ali i u rasporedu nastavnih aktivnosti i suradničkih oblika rada.

No, odgojno-obrazovni rad u kombiniranim razrednim odjelima ukoliko je profesionalno, stručno i s entuzijazmom učitelja planiran i realiziran pruža i učenicima i učitelju zanimljivosti učenja i odrastanja u specifičnoj socijalnoj i pedagoškoj zajednici.

3. POUČAVANJE U KOMBINIRANIM RAZREDNIM ODJELIMA

Suvremeni je nastavni proces usmjeren na učenika i primjenu suradničkih strategija učenja i poučavanja. Primjenom suradničkih strategija, učitelj potiče učenike na sustavno, ali i aktivno učenje. Značajno je planiranje poučavanja i učenja kroz sve etape odgojno – obrazovnog procesa s najučinkovitijim vremenskim planiranjem nastavnih aktivnosti kako bi se izbjegla jednoličnost i monotonost rada te samim time ostvarila raznolikost i zanimljivost u kojima do potpunoga izražaja dolazi stvaralaštvo učenika.

3.1. Planiranje poučavanja u kombiniranom razrednom odjelu

Pripremanje učitelja za planiranje poučavanja u kombiniranim razrednim odjelima, u skladu sa Zakonom o odgoju i obrazovanju u osnovnoj i srednjoj školi (NN 152/14, 68/18) povezano je s donošenjem školskog kurikulumu i godišnjeg plana i programa rada školske ustanove. Pripremom godišnjeg izvedbenog kurikulumu, koji predstavlja temelj za detaljnije planiranja poučavanja tijekom cijele školske godine, započinje učiteljevo planiranje za neposredni rad u razrednom odjelu. Na osnovu Godišnjeg izvedbenog kurikulumu učitelj izrađuje izvedbeni mjesečni ili tjedni plan nastave te dnevne nastavne pripreme. Nastavna priprema, ali isto tako i organizacija nastavne djelatnosti u kombiniranom razrednom odjelu uvelike je složenija od uobičajene jer se godišnje planiranje, jednako kao i detaljnije mjesečno planiranje i tjedno planiranje nastave množi s brojem razreda koji obuhvaćaju kombinirani razredni odjel (Lučić i Matijević, 2004). Pri planiranu značajno je promišljati o nadopunjavanju propisanih ishoda učenja, izmjeni posredne (indirektne) i neposredne (direktne) nastave, socijalnih oblika rada, ali i nastavnih metoda i oblika poučavanja. Svakako, učitelj u godišnjem izvedbenom kurikulumu planira i: prigodne teme, obilježavanje važnih datuma i blagdana, projektne aktivnosti, uspostavljaajući korelaciju i integraciju tema, odgojno-obrazovnih područja i nastavnih predmeta.

Integracija je usko povezana s korelacijom i omogućuje da znanja koja učenici stječu i konstruiraju tijekom svog obrazovanja i života budu strukturirana u zajedničku cjelinu (Vrkić - Dimić i Vidić, 2015). Korelacijsko – integracijska nastava postiže se na način da učitelj povezuje nastavni sadržaj učenja iz više nastavnih predmeta u neku smislenu cjelinu (Lučić i Matijević, 2004). Kolar (2021: 19) ističe „Suvremena nastava u korelacijsko – integracijskom metodičkom sustavu podrazumijeva povezivanje nastavnih sadržaja unutar predmeta i među predmetima u integriranom nastavnom procesu s ciljem funkcionalnog povezivanja sadržaja.“

Obrazovne sadržaje treba obrađivati po cjelinama koje mogu biti prirodne, stvarne, životne ili doživljajne cjeline. Isto tako organski vezane cjeline obrazovnih sadržaja uzimaju se iz učenikove neposredne okoline, njegova života u školi, roditeljskom domu ili mjestu stanovanja (Lučić i Matijević, 2004). Tijekom procesa učenja i poučavanja uspostavlja se korelacija na tematskoj, ali i sadržajnoj razini kako bi se učenicima omogućilo cjelovito spoznavanje. Nastava utemeljena na načelima integracije omogućuje i usmjerava učenike na aktivno učenje i stvaralački rad.

Prije izrade nastavne pripreve učitelj osmišljava organizaciju nastavnog dana te tako izabire kojim će metodičkim postupcima kvalitetno ostvariti ishode učenja. Pisanje dnevne pripreve u kombiniranom razrednom odjelu, prema Lučić i Matijević (2004) ima određene specifičnosti:

- pisanje pripreve u nekoliko stupaca, ovisno o broju razreda (radi preglednosti), s oznakom posredne (indirektne) i neposredne (direktne) nastave za svaki razred.
- pisanje posredne (indirektne) i neposredne (direktne) nastave različitim bojama u određenom razredu (iz praktičnih razloga)
- učitelji s više iskustva ne trebaju navoditi vremenski period dijela nastave u određenom razredu, dok je to pripravnicima potrebno iz razloga jer još ne mogu samostalno procijeniti trajanje pojedinih aktivnosti
- u pisanoj pripravi mogu se naznačiti izmjene socijalnih oblika rada i nastavnih izvora (čemu se pridaju posebna pozornost) za svaki razred kombiniranog razrednog odjela
- ako u kombiniranom razrednom odjelu postoji razred u kojem su jedan ili dva učenika, nastava je individualizirana pa u nastavnoj pripravi učitelj navodi koje će sve aktivnosti taj razred ostvariti s kojim metodama, nastavnim izvorima i pomagalicama te što će on (učitelj) raditi s ostalim učenicima za to vrijeme
- ako je u kombiniranom razrednom odjelu prvi razred, učitelj u nastavnoj pripravi bilježi i planira više neposredne (direktne) nastave s prvim razredom, pogotovo u prvom polugodištu gdje ih treba privući za aktivnosti i osposobiti za samostalan rad
- učitelj u pisanoj pripravi bilježi neposrednu (direktnu) nastavu u razredu koji uči nove nastavne sadržaje i posrednu (indirektnu) nastavu u razredu koji vježba, ponavlja ili pisano provjerava poznate nastavne sadržaje, također i priprema dodatne zadatke za one učenike koji su brži u rješavanju zadataka

- učitelj izrađuje pripravu uzimajući u obzir da niti jedan razred ne bude bez aktivnosti, odnosno da učenici ne čekaju na učitelja. Prilikom osmišljavanja nastavne pripreme, učitelj treba pronaći svoj način pisanog pripremanja koji će mu omogućiti preglednost i samim time pomoći u realizaciji aktivnosti tijekom odgojno – obrazovnog procesa.

Nastavna orijentirana na učenika u kombiniranom razrednom odjelu podrazumijeva primjenu suradničkih strategija rada koje se izmjenjuju ovisno o posrednoj ili indirektnoj nastavi i neposrednoj ili direktnoj nastavi. Posredna nastava odnosi se na učenikov samostalni rad, samostalno učenje tijekom kojega dolazi do izražaja učenikova individualnost u učionici, a neposredna nastava se odnosi na učiteljevo podučavanje. Dok učitelj direktno, odnosno neposredno podučava učenike jednog razreda, učenici drugog razreda obavljaju samostalan rad prema učiteljevim uputama, samostalno uče i pripremaju se za odgovaranje na učiteljeva pitanja ili za razgovor s učiteljem.

Svakako se može zaključiti kako se temeljna svrha individualizacije i diferencijacije očituje u tome da učenje i poučavanje postane učinkovitije (Vujičić i sur., 2020).

Značaj valja pridati primjeni suradničkog učenja. „Suradničko je učenje zajedničko učenje učenika u parovima ili malim skupinama s ciljem bavljenja zajedničkim problemom, istraživanja zajedničke teme ili nadogradnje uzajamne spoznaje radi stvaranja novih ideja, novih kombinacija ili jedinstvene inovacije“ (Meredith i dr., 1998., prema Peko i sur., 2006: 17). „Metode suradničkog učenja potiču razvoj komunikacijskih vještina, preuzimanje odgovornosti, promišljanje i izgradnju zajedničkog značenja, kritičko promišljanje i rješavanje problema na nov i kreativan način, a to su osnove cjeloživotnog učenja“ (Golik - Homolak, 2022: 32).

Aktivnim učenjem žele se postići raznovrsne aktivnosti subjekata koji uče naspram onih koji ih podučavaju. Iskustveno učenje je učenje u kojem subjekti koji uče sudjeluju u planiranju, ali i organiziranju procesa učenja. Anticipativno učenje je učenje u kojem se aktivira mašta i stvaralaštvo te se uzima u obzir razvoj različitih vrednota i težnja. Odnosi se i na određivanje odgovornosti za neku odluku u procesu učenja pa isto tako i za moguće negativne posljedice. Pored aktivnog i anticipativnog učenja, proces inovativnog učenja usmjeren je na budućnost, s kreativnom imaginacijom temeljenom na činjenicama koje su iskustveno spoznate. Elemente

inovativnog učenje nalazimo u svim strategijama aktivnoga učenja: istraživanju i rješavanju problema te simulaciji i igri.

3.2. Učenje rješavanjem problema, istraživanjem i kroz igru

Cilj učenja rješavanjem problema, odnosno otkrivanjem rješenja nije samo postizanje nekih specifičnih činjenica već usvajanje procesa mišljenja te samim time i putova dolaženja do novih znanja (Lučić i Matijević, 2004). Strategiju učenja otkrivanjem Bognar i Matijević (2005) dijele u tri kategorije: istraživanje, projekt i simulacija. Polazi se od uočavanja i definiranja problema, preko vlastite aktivnosti u prolaženju rješenja do izvođenja zaključka i nalaženju rješenja. Ovakvo se učenje još naziva i iskustveno jer se do spoznaja dolazi učenikovim vlastitim iskustvom. Uloga učitelja je pomoći učenicima u uočavanju problema pri objašnjavanju i rješavanju problema, ali uvelike je naglasak na samostalnoj aktivnosti učenika.

Didaktička strategija označena izrazom problemska nastava može se promatrati u nekoliko organizacijskih faza:

- uočavanje problema, osjećaj teškoće, formuliranje problema
- pobliže određenje problema, uspostavljanje veze s činjenicama i spoznajama koje mogu olakšati rješavanje problema
- rješavanje problema, postavljanje problemskih pitanja i hipoteza, analiza i uočavanje odnosa u kontekstu problema, uspoređivanje problema sa sličnim problemima koji su prije rješavani, traženje činjenica za argumentiranje postavljene hipoteze, divergentno mišljenje, kreativno reagiranje
- verifikacija hipoteza; pronađenim (uočenim) činjenicama osoba koja uči argumentira postavljene teze i odbacuje one za koje nema argumentaciju; iskazivanje rješavanja problema“ (Lučić i Matijević, 2004: 56)

Pri rješavanju problema učenici uče istraživanjem i otkrivanjem i značajna je učenikova aktivnost prilikom prikupljanja podataka, činjenica, informacija, proučavanja nekog fenomena ili pojave radi uvježbavanja metoda istraživanja i samostalnog dolaženja do spoznaje. Upravo aktivnosti kojima učenici dolaze do novih spoznaja značajno doprinose motivaciji za daljnje samostalno proučavanje vlastite okoline. Svakako istraživački zadatak može biti raščlanjen na nekoliko pod zadataka koje će ostvariti manje skupine učenika (po tri ili četiri učenika u grupi),

a moguće je i da isti zadatak rješavaju svi učenici neke veće skupine (učenici jednog razreda ili svi razredi u kombiniranom odjelu).

Bognar i Matijević (2005) navode projekt kao jednu od složenijih metoda. Navode kako se polazi od problema i postavljanja hipoteza, odnosno pretpostavka, a potom se izrađuje pismeni plan rješavanja navedenog problema. Za provođenje projekta planiraju se sva potrebna sredstva, slijed poslova, potrebno vrijeme i cilj koji se želi postići. Na kraju se stečena iskustva sistematiziraju i izvode se zaključci koji se primjenjuju u praksi. Rad na projektu podrazumijeva osnovne faze:

- zajedničko postavljanje problema
- iznošenje pretpostavki (hipoteza) za rješavanje problema
- izrada plana za rješavanje problema
- izvođenje rada prema definiranom planu
- izvođenje zaključaka
- primjena spoznaja i zaključaka u praktičnom životu“ (Lučić i Matijević, 2004: 58)

Fabijanić (2014: 91) navodi ulogu učitelja i ulogu učenika u projektnoj nastavi, pa je tako uloga učitelja da:

- postavlja ciljeve i zadatke odabrane teme
- potiče učenike na stvaralačko istraživanje
- pomaže učenicima u izradi projekta
- vodi proces planiranja bez davanja uputa
- predlaže suvremene i aktualne sadržaje i metode
- potiče socijalizaciju učenika i zajedno s njima kritički vrednuje rezultate.

Uloga učenika u izradi projekta sastoji se u tome da:

- daju inicijativu za rad sukladno njihovom interesu i sposobnostima
- aktivno planiraju sve etape i tijek rada
- traže rješenja problema
- sudjeluju u samoocjenjivanju i vrednovanju rezultata rada.

Projektna aktivnosti u kombiniranim razrednim odjelima mogu realizirati svi učenici zajedno ili učenici jednog razreda samostalno. Vrijeme trajanja projekta može biti jedan dan, jedan tjedan, nekoliko tjedana ili cijela školska godina. Svakako jedna od bitnih odlika projekata je

ta što se sadržaji i aktivnosti koji se rade u okviru projektne nastave mogu tematski povezati pa se samim time uspostavlja korelacija i integracija (Lučić i Matijević, 2004). Rezultate zajedničkih aktivnosti koje učenici dobiju u okviru projekata treba obilježiti malom razrednom ili grupnom svečanošću (Lučić i Matijević, 2004).

Tijekom realizacije nastavnih aktivnosti poseban značaj valja pridati didaktičkoj igri u kojoj se učenici kreativno razvijaju te usvajaju znanje i vještine kroz razne igre i simulacije (Đurić, 2009). Simulacija može biti prikazivana i izvedena na razne načine poput igranja uloga, plan – igre, proučavanje slučajeva, simulacijske igre, misaonog eksperimenta, ali i računalne simulacije (Lučić i Matijević, 2004). Koristi se kada sudjelovanje u stvarnim situacijama nije moguće već se izdvaja zamišljena okolnost koja prije svega traži određeno rješenje (Bognar i Matijević, 2005).

Igre s pravilima dijele se na strategijske igre (primjerice šah) i igre na sreću (primjerice čovječe ne ljuti se, karte i slično). Igre s pravilima u strategiji učenje otkrivanjem zapravo su one koje omogućuju stjecanje iskustva u zamišljenoj situaciji (primjerice kretanje planom grada, putovanje po karti i slično) (Bognar i Matijević, 2005). Igra se tako kao didaktičko – metodička strategija može ponoviti više puta, a da motivacija za aktivnost u pravilu ostaje zadovoljavajuća (Lučić i Matijević, 2004). Nikčević Milković i sur. (2010: 108) navode razvojne aspekte koji se razvijaju igrom:

- „kognitivni (igra zahtijeva rješavanje problema, planiranje, kritičko mišljenje, kreativnost, evaluaciju, intelektualnu radoznalost, heuristiku ili otkriće, smisao za humor, itd.),
- razvoj govora (usvajanje jezičnih pravila i funkcija; igra je prostor verbalnih interakcija i snalaženja u njima; razvoj jezične kompetentnosti, itd.)
- socijalnoemocionalni (razvoj slike o sebi; razvoj samopoštovanja, samokontrole, samoregulacije; razvoj motivacije, empatije, prosocijalnog ponašanja; socijalizacija djeteta razvojem socijalnih vještina, tolerancije, grupne pripadnosti, itd.)
- psihomotorni (razvoj grube i fine motorike; razvoj mišićne, itd.).“

U kombiniranom razrednom odjelu u nekim igrama mogu sudjelovati učenici samo jednog razreda dok učenici drugog razreda imaju neke zanimljive zadatke za rad te prilikom njihova rješavanja im ne smeta malo glasnije ponašanje učenika drugog razreda koji sudjeluju u igri (Lučić i Matijević, 2004).

3.3. Značaj poticajnog razrednog ozračja

Razredno ozračje je jedan od najvažnijih čimbenika procesa odgoja. Podrazumijeva kvalitetu odnosa između učitelja i učenika te isto tako odnosa između učenika, koji jednako tako ozračje odgojno – obrazovnog procesa mogu doživljavati kao ugodno ili neugodno. Ozračje ovisi o odnosu učitelja prema svakom učeniku, svih učenika prema učitelju i također odnosu učitelja i roditelja. Kvaliteta odnosa očituje se u odnosima učitelj – učenik, učenici međusobno. Kako navode Lučić i Matijević (2004) odnos učitelja prema učenicima može biti dominantan i integrativan.

Kreiranje poticajnog razrednog ozračja za učitelje također predstavlja jedan od velikih izazova u radu. Upravo tako Ofoghi i sur. (2016) razredno ozračje smatraju jednim od glavnih pitanja u nastavi i napominju kako uz učenje, razredno ozračje utječe upravo i na kvalitetu učenja.

Božić (2013) navodi odgojno – obrazovno ozračje kao pojam koji podrazumijeva ukupnost i povezanost utjecaja, ali i svih sudionika nastave koji utječu na ostvarivanje ciljeva odgoja i obrazovanja. Također opisuje pojam odgojno – obrazovno područje kao relativno trajnu kvalitetu odnosa učenika i učitelja u procesu učenja, a obilježen je odgovarajućim emocionalnim tonom. Zaključuje kako na sveukupnu kvalitetu razrednog ozračja najviše utječu glavni sudionici nastavnog procesa, odnosno učitelji i učenici.

Razredno ozračje ovisi upravo o stilu upravljanja učitelja. Učitelj tako stvara razred primjenjujući odgovarajuće vještine upravljanja koje utječu na stvaranje pozitivnih i aktivnih odnosa između učitelja i učenika u razredu (Ofoghi i sur., 2016).

Jednako mišljenje dijele i Lučić i Matijević (2004) koji također smatraju kako ozračje u razredu ovisi o stilu učiteljeva vođenja, koje može biti autoritarno, demokratsko i indiferentno (Lučić i Matijević, 2004). Učiteljevo autoritarno vođenje vezujemo za tradicionalnu školu prema svojim karakteristikama u kojoj prevladava frontalni oblik rada, odnosno frontalna nastava. U ovakvom vođenju učenik je u pasivnom položaju i treba ispunjavati sve učiteljeve zahtjeve. Ovdje se može uočiti velika zavisnost koju učenici imaju od učitelja i bez njegova prisustva ne mogu riješiti problem koji se pred njih postavi (Bognar i Matijević, 2005). U takvom razredu učenici osjećaju strah prema učitelju i skloni su međusobnom „tužakanju“ učitelju (Lučić i Matijević, 2004).

Indiferentno vođenje učitelja očituje se u razrednoj zajednici u kojoj učenici mogu raditi što god požele dok učitelj sve to indiferentno prihvaća. U ovakvim razrednim zajednicama često je vidljivo nezadovoljstvo učenika, ali samim time i učitelja. Učenicima smeta anarhija koja je popraćena takvim razrednim ozračjem, a učiteljima smeta što se često osjećaju nemoćno (Lučić i Matijević, 2004). S takvim vođenjem razredna zajednica nažalost teško funkcionira i nijedan se posao ne može dovesti do svojega završetka (Bognar i Matijević, 2005).

Nasuprot ovim vođenjima javlja se i demokratsko vođenje u kojem se učitelj dogovara s učenicima i nastoji s učenicima pronaći sva prihvatljiva rješenja uzimajući u obzir sve članove razredne zajednice. Demokratsko vođenje najbolje se može opisati kao nastava koja podrazumijeva zajedničku djelatnost učitelja i učenika. Upravo ta zajednička djelatnost opisuje se kroz zajedničko dogovaranje i planiranje rada između učitelja i učenika, zajedničko izvršavanje planova te također i zajedničko vrednovanje procesa i rezultata (Lučić i Matijević, 2004).

Autoritaran učitelj u potpunoj je suprotnosti od demokratskog učitelja. Bognar i Matijević (2005; 384) opisuju razlike između autoritarnog i demokratskog učitelja: „Dok autoritarni nastavnik nastupa kao šef, ima oštar glas i izdaje naredbe, dotle demokratski nastupa kao voditelj, ima ljubazan glas i daje prijedloge. Autoritarni nastavnik skloniji je pritiscima, isticanju vlastite moći, zahtijevanju suradnje i nametanju vlastitog mišljenja, demokratski se koristi utjecajem, poticanjem i zadobivanjem suradnje, te nudi svoje mišljenje kao jedno od mogućih. Autoritarni nastavnik je sklon vladanju, kritizira i naglašava pogreške, a demokratski vođenju, ohrabrivanju i odavanju priznanja učenicima. Autoritarni nastavnik radije kažnjava, a demokratski radije pomaže. Prvi češće vodi monolog, a drugi dijalog. Prvi smatra da on snosi odgovornost za rezultate zajedničkog rada, dok drugi razvija svijest o zajedničkoj odgovornosti.“

Svakako valja naglasiti kako se u praksi rijetko susreću potpuno autoritarni ili potpuno demokratski učitelji, više je riječ o prevladavanju jednih ili drugih karakteristika.

Koludrović i Kalebić - Jakupčević (2017) ističu kako učitelj u nastavnom procesu uz uporabu aktivnog učenja i poučavanja treba znati stvoriti pozitivno razredno nastavno ozračje kao jedan od elemenata koji uvelike može pridonijeti kvalitetnijim učeničkim postignućima, a samim time i boljem samopoimanju i općoj dobrobiti učenika te svakako pozitivno utjecati na smanjenje vršnjačkog nasilja. Time se dolazi do zaključka kako naglasak u nastavnom procesu

ne smije biti stavljen samo na proces poučavanja i učenička postignuća već na stvaranju pozitivnog razredno nastavnog ozračja.

Nasuprot natjecateljskim odnosima među učenicima, javljaju se suradnički odnosi koji su povoljniji za učenike slabijih mogućnosti, jer oni nemaju straha od neuspjeha i upravo u tim okolnostima mogu doživjeti uspjeh, čime se potiče motivacija. Svakako suradnički odnos među učenicima omogućuje pogodniju socijalnu klimu u kojoj se razvijaju otvoreni i poštteni odnosi, ali isto tako i prijateljski odnosi i spremnost da jedni drugome pomognu (Bognar i Matijević, 2005).

Autoritarno učiteljevo vođenje ponajviše izaziva i agresivno ponašanje učenika, isto tako i načini ocjenjivanja i kažnjavanja u razredu te dominantnost frontalnog oblika rada, odnosno frontalne nastave u kojoj učenici najčešće sjede, pasivno promatraju i slušaju učitelja.

Kako navodi Jurčić (2006) učenici u razrednom odjelu doživljavaju strukturu razredno – nastavnog ozračja i time konstruiraju svoj osobni doživljaj.

Upravo unutar razrednog okruženja u koji su uključeni svi subjekti odgojno – obrazovnog procesa od iznimnog je značaja da učitelj kreira pozitivno razredno ozračje koje treba poticati motivaciju prije svega, ali i afinitet učenika prema radu. Takvo razredno ozračje je ono koje utječe na poticanje radne i opuštene atmosfere te svakako uključuje poticajan i uređen prostor (Vujičić i sur., 2020).

Emocionalna klima odnosi se na osjećaj ugone ili osjećaj neugode kod sudionika odgojno – obrazovnog procesa. Pozitivna klima ponajviše se očituje u dolasku učitelja i učenika u školu s radošću i njihovim velikim zanimanjem za sudjelovanje u zajedničkim aktivnostima. Pozitivna klima utječe na stvaranje pozitivnog odnosa djece prema školi, dok nepovoljna klima utječe na često bježanje ili izostajanje učenika iz škole/nastave (Bognar i Matijević, 2005). Postoje mnogobrojna pedagoška rješenja za otklanjanje uzroka straha među kojima se mogu istaknuti poticanje i njegovanje humane i demokratske komunikacije te pravilan izbor nastavnih strategija pomoću kojih svi učenici mogu postići svoj napredak i uspjeh, a samim time učitelj može uvelike poboljšati kvalitetu razrednog ozračja u kojem poučava (Lučić i Matijević, 2004).

Razredno ozračje pruža i različite kvalitete koje su podijeljene u takozvane tri dimenzije, a to su odnos, osobni razvoj te održavanje i promjena sustava. Dimenzija odnosa odnosi se na odnose između učenika i učitelja, ali isto tako i na odnose između učenika. Ponajviše pokazuje ponašanja u razredu. Dimenzija osobnog razvoja odnosi se na individualni rast i kako to utječe

na društvo u cjelini, a održavanje i promjena sustava odnosi se na pravilnost društva i okoline. Sve navedeno utječe na kohezivnost učenika koja je usmjerena na to kako se učenici asimiliraju, podržavaju i pomažu jedni drugima, ali i na uključenost učenika u različite nastavne aktivnosti te podršku učitelja (Suyatno, Mardati i sur., 2019).

Poticajno razredno ozračje uvjetuje prije svega dobar uspjeh u učenju, zadovoljstvo radom i druženje u školi, osjećaj potvrđenosti i prihvaćenosti u razrednoj zajednici, a samim time utječe i na samopoštovanje i samopouzdanje svakog učenika, pojedinačno i u razredu u cijelosti. Na strukturu razredno – nastavnog ozračja ponajviše utječu događanja u razredu (Anđić i sur., 2010). Konstrukciju razrednog ozračja u zajedničkom djelovanju učenika i učitelja čine i njihovi pojedinačni i zajednički postupci i potpora, njihov trud i napor, otvoreni, mješoviti, ali i skriveni kurikulum, razna razredna pravila i zakoni većine, njihove misli i osjećaji i razni strahovi od ispitivanja, ocjenjivanja i slično. Sve u svemu, konstrukcija razrednog ozračja očituje se kao stvarnost razreda u kojem kroz aktivnu međusobnu interakciju, aktivno sudjeluju i učenici i učitelji (Jurčić i Matešić, 2010).

Za uspješnost poučavanja nastavnog procesa izvodi se zaključak kako razredno ozračje u potpunosti treba biti pozitivno, utemeljeno na dobrim međuljudskim odnosima, međusobnom pomaganju, uvažavanju i poštivanju svih sudionika odgojno-obrazovnog procesa. (Nacionalni okvirni kurikulum za osnovnoškolski odgoj i obrazovanje, 2017).

Haydn (2012) smatra kako ne postoji jednostavan odnos između radne atmosfere u razredu i uspjeha učenika, ali navodi kako većina učitelja i ravnatelja škole vjeruju da učenici najbolje uče kada u razredu vlada jedno mirno, svrhovito i suradničko učenje.

Sve u svemu, učiteljeva uloga u kreiranju poticajnog razrednog ozračja očituje se ponajviše različitim nastavnim metodama, oblicima suradničkog rada i istraživačkim aktivnostima koje samim time potiču učenika na aktivno učenje što je u skladu sa suvremenim pristupom učenja i poučavanja, čime se ostvaruju ishodi učenja i razvija produktivna primjena znanja. Razredno ozračje koje potiče učenje usmjereno je na spoznajni, emocionalni, društveni i tjelesni razvoj učenika, te se svakako prilagođava različitim individualnim potrebama učenika (Pejić Papak i sur., 2021).

4. METODOLOGIJA ISTRAŽIVANJA

4.1.Svrha istraživanja

Kombinirani razredni odjel je odjel u kojem učitelj istovremeno satnicom poučava učenike dvaju ili više razreda. Najčešće se kombinirani razredni odjeli javljaju u područnim školama koja se sastoje od malog broja učenika, a iste pripadaju matičnoj školi u kojoj se nalaze učenici viših razreda. Kako bi se provela kvalitetna nastava u kombiniranim razrednim odjelima učitelji imaju vrlo zahtjevnu i odgovornu ulogu u planiranju i provedbi odgojno-obrazovnog rada. Učitelj u kombiniranim razrednim odjelima planira provedbu poučavanja učenika različite dobi, planira poučavanje integriranjem nastavnih tema i korelacijom nastavnih predmeta, usklađivanjem metoda i oblika rada te raznim metodičkim postupcima ovisno o ishodima poučavanja.

Upravo potaknuta tom činjenicom da poučavanje u kombiniranim razrednim odjelima ima niz izazova u organizaciji rada i poučavanja, provedeno je kvalitativno istraživanje koje ispituje izazove u planiranju poučavanja učenika u kombiniranim razrednim odjelima, koje istovremeno satnicom poučava jedan učitelj. Svrha ovog istraživanja je ispitati način organizacije odgojno-obrazovnog rada, posebnosti planiranja i provedbe poučavanja učenika različite dobi u kombiniranim razrednim odjelima, prednosti i nedostatke ovakvog oblika rada.

4.2.Ciljevi i zadaci istraživanja

U skladu sa svrhom istraživanja postavljeni su sljedeći ciljevi istraživanja:

Cilj 1: Istražiti specifičnosti planiranja poučavanja integriranjem nastavnih tema, usklađivanjem metoda i oblika rada učenicima različite dobi te značaj individualizacije i diferencijacije u procesu planiranja poučavanja.

Cilj 2: Ispitati mišljenje učitelja o prednostima, nedostacima i izazovima rada u kombiniranom razrednom odjelu.

Istraživački zadaci rada su:

1. Utvrditi posebnosti organizacije i planiranje procesa rada u kombiniranim razrednim odjelima
2. Ispitati mišljenje učitelja o potrebnim kompetencijama učitelja s obzirom na specifičnosti pristupa radu u kombiniranim razrednim odjelima
3. Objasniti proces planiranja odgojno-obrazovnog rada u kombiniranom razrednom odjelu u skladu s kurikularnim pristupom.
4. Opisati metode i oblike suradničkog rada u integriranom pristupu radu u kombiniranom razrednom odjelu.
5. Analizirati stavove učitelja o prednostima i nedostacima rada u kombiniranim razrednim odjelima.
6. Istaknuti izazove koje učitelji ističu u kontekstu poučavanja i učenja učenika u kombiniranom razrednom odjelu.

4.3. Uzorak istraživanja

U ovome istraživanju sudjelovalo je sedam učiteljica razredne nastave iz pet različitih područnih škola koje se nalaze na otoku Pagu. Područne škole Lun, Metajna i Zubovići pripadaju matičnoj školi „Antuna Gustava Matoša“ Novalja, a područne škole Poveljana i Dinjiška pripadaju matičnoj školi „Jurja Dalmatinca“ Pag. Poziv na sudjelovanje u istraživanju bio je upućen na ukupno 9 učiteljica, što predstavlja sve učiteljice koje poučavaju u kombiniranom razrednom odjelu, a istraživanju se odazvalo 7 učiteljica. U istraživanju je sudjelovala jedna učiteljica iz područne škole Lun, dvije učiteljice iz područne škole Zubovići, dvije učiteljice iz područne škole Metajna, jedna učiteljica iz područne škole Poveljana i jedna učiteljica iz područne škole Dinjiška.

Ispitanici	Kombinacija razreda poučavanja	Ukupan broj učenika u razredu	Godine radnog staža	Godine rada u kombiniranim razrednom odjelu
Ispitanik 1	1., 2. i 3. razred	5	19	14
Ispitanik 2	3. i 4. razred	8	11	11
Ispitanik 3	1. i 2. razred	4	5	5
Ispitanik 4	1. i 4. razred	5	29	24
Ispitanik 5	2. i 3. razred	4	5	5
Ispitanik 6	2. i 3. razred	10	31	21
Ispitanik 7	1. i 2. razred	3	10	10

Tablica 1. Uzorak ispitanika

Kako je vidljivo iz Tablice 1. koja prikazuje uzorak ispitanika od ukupnog broja ispitanika jedna učiteljica poučava trorazrednu kombinaciju, a šest učiteljica poučava dvorazrednu kombinaciju u kombiniranom razrednom odjelu.

Dvije učiteljice imaju 5 učenika u kombiniranom razrednom odjelu, dvije učiteljice imaju 4 učenika u kombiniranom razrednom odjelu, jedna učiteljica ima 8 učenika u kombiniranom razrednom odjelu, jedna učiteljica ima 10 učenika u kombiniranom razrednom odjelu i jedna učiteljica ima 3 učenika u kombiniranom razrednom odjelu.

Dvije učiteljice imaju 5 godina radnog staža od čega imaju i 5 godina rada u kombiniranom razrednom odjelu, jedna učiteljica ima 10 godina radnog staža od čega ima 10 godina rada u kombiniranom razrednom odjelu, jedna učiteljica ima 11 godina radnog staža od čega ima 11 godina rada u kombiniranom razrednom odjelu, jedna učiteljica ima 19 godina radnog staža od čega ima 14 godina rada u kombiniranom razrednom odjelu, jedna učiteljica ima 29 godina radnog staža od čega ima 24 godine rada u kombiniranom razrednom odjelu i jedna učiteljica ima 31 godinu radnog staža od čega ima 21 godinu rada u kombiniranim razrednim odjelima.

4.4. Metode prikupljanja i analize podataka

Vođeni ciljem istraživanja i strukturiranim istraživačkim pitanjima provedeno je kvalitativno istraživanje unutar jedne fokus grupe koju čini sedam učiteljica razredne nastave koje poučavaju u područnim školama u kombiniranim razrednim odjelima. Ispitanici ovoga istraživanja unaprijed su bili upoznati sa svrhom i ciljem istraživanja te im je objašnjeno kako će njihovi odgovori biti analizirani skupnim prikazom po kategorijama, a dobiveni podaci biti će korišteni isključivo u svrhu ovoga istraživanja.

Razgovor unutar fokus grupe vodio se na osnovu strukturiranog obrasca s pitanjima (Prilog). Obrazac se sastojao od pitanja o općim podacima ispitanika koji se odnose na kombinaciju razreda poučavanja u kombiniranom razrednom odjelu, ukupan broj učenika u razredu, godine radnog staža i godine rada u kombiniranom razrednom odjelu.

Usljedilo je prikupljanje mišljenja učitelja unutar šest grupa pitanja. Prva grupa pitanja odnosila se na posebnost organizacije i planiranje procesa rada u kombiniranim razrednim odjelima. Druga grupa pitanja odnosila se na mišljenje učiteljica o potrebnim kompetencijama učitelja s obzirom na specifičnosti pristupa radu u kombiniranim razrednim odjelima. Treća grupa pitanja odnosila se na proces planiranja odgojno – obrazovnog rada u kombiniranom razrednom odjelu u skladu s kurikulranim pristupom. Četvrta grupa pitanja odnosila se na metode i oblike suradničkog rada u integriranom pristupu radu u kombiniranom razrednom odjelu. Peta grupa pitanja odnosila se na stavove učitelja o prednostima i nedostacima rada u kombiniranim razrednim odjelima. Šesta grupa pitanja odnosila se na izazove koje učitelji ističu u kontekstu poučavanja i učenja učenika u kombiniranom razrednom odjelu.

Odgovori ispitanika bilježeni su i strukturirani prema grupama pitanja, analizirani skupnim prikazom po kategorijama te se u nastavku ovoga rada uz interpretaciju iznose i navodi ispitanika.

5. REZULTATI I RASPRAVA

U nastavku rada prikazani su rezultati istraživanja dobiveni razgovorom s učiteljicama razredne nastave koje poučavaju u područnim školama u kombiniranim razrednim odjelima. Rezultati su prikazani prema postavljenim istraživačkim pitanjima: utvrditi posebnost organizacije i planiranje procesa rada u kombiniranim razrednim odjelima, ispitati mišljenje učitelja o potrebnim kompetencijama učitelja s obzirom na specifičnosti pristupa radu u kombiniranim razrednim odjelima, objasniti proces planiranja odgojno-obrazovnog rada u kombiniranom razrednom odjelu u skladu s kurikularnim pristupom, opisati metode i oblike suradničkog rada u integriranom pristupu radu u kombiniranom razrednom odjelu, analizirati stavove učitelja o prednostima i nedostacima rada u kombiniranim razrednim odjelima i istaknuti izazove koje učitelji ističu u kontekstu poučavanja i učenja učenika u kombiniranom razrednom odjelu.

5.1. Posebnosti organizacije i planiranje procesa rada u kombiniranim razrednim odjelima

Organizacija rada u kombiniranom razrednom odjelu najviše se očituje kroz broj razreda u kombinaciji, ali i samoj kombinaciji razreda u kombiniranom razrednom odjelu što je od velike važnosti za planiranje procesa rada u takovoj odgojno – obrazovnoj skupini. Sam proces planiranja rada u kombiniranom razrednom odjelu uvelike je zahtjevan za učitelja i ponajviše ovisi o njegovoj spremnosti, kreativnosti, snalažljivosti, ali i organiziranosti.

- U prvoj grupi pitanja koja se odnosi na organizaciju i planiranje procesa rada, učiteljice su bile pitane o najboljoj kombinaciji razreda za rad u kombiniranim razrednim odjelima (*Po Vašem mišljenju koja je kombinacija razreda najbolja za rad i zašto?*).

Većina učitelja navodi slična razmišljanja u pogledu kombinacije razreda, a to su kombinacija prvog i drugog razreda i kombinacija prvog i četvrtog razreda.

S obzirom na postavljeno pitanje, učiteljice ukazuju na kombinaciju prvog i drugog razreda te na kombinaciju trećeg i četvrtog razreda ponajviše zbog blizine nastavnog sadržaja koji se poučava i samim time djelomično zajedničke organizacije nastavne djelatnosti. Ističu: „...*da je najbolja kombinacija za rad treći i četvrti razred ili prvi i drugi*

razred, zato što je gradivo povezano i na ovaj način mlađi učenici obogaćuju već postojeće znanje, a stariji učenici ponavljaju“ (I 2), potom „...zbog sadržaja koji su opsegom podjednaki, a i slični pa se mogu korelirati, isto tako i zbog dobi djeteta da se u nastavi mogu kombinirati igre“ (I6), te „...zbog sličnog nastavnog sadržaja veliki dio je moguće odraditi zajedno (uvodni dio, motivaciju...)“ (I 3).

Učiteljice također ukazuju i na kombinaciju prvog i četvrtog razreda. Učenici četvrtog razreda su samostalniji u radu, a učenicima prvog razreda treba puno više pomoći. Upravo u ovoj kombinaciji učitelju je i lakše provoditi izmjenu posredne (indirektne) i neposredne (direktne) nastave zbog navedenog razloga. Učiteljice navode: *„...da su učenici 4. razreda samostalni, dok prvašima treba više pozornosti“ (I 4), zatim „...da se otvara veća mogućnost rada s prvašima“ (I5), te jedna učiteljica navodi sljedeće: „Svaka kombinacija je specifična i nije od presudne važnosti, ali iz nekog svog iskustva mogu navesti da mi je do sada najbolja kombinacija za rad bila 1. i 4. razred jer su učenici 4. razreda samostalniji pa je moguće organizirati više istraživačkog i samostalnog rada dok radim sa 1.razredom.“ (I 7).*

Manji broj učiteljica mišljenja je za kombinaciju prvog i trećeg razreda i kombinaciju drugog i četvrtog razreda: *„...zato što se može više vremena posvetiti pri obradi novih nastavnih sadržaja“ (I 1), potom drugog i trećeg razreda: „...kombinacija 2.i 3. razreda je također zahvalna jer se obrađuju jednake teme, naravno u 2. razredu manji je obujam gradiva nego u 3. razredu, ali djeca vole učiti od svojih starijih prijatelja iz razreda“ (I 7).*

Možemo zaključiti da učiteljice dijele slična promišljanja koja ukazuju na kombinaciju bližih razreda gdje se više oslanjaju na nastavni sadržaj koji je sličan i samim time mogu ostvariti i isplanirati sličnu tematsku razradu i samim time stvaraju integrativnu nastavu gdje stariji učenici ponavljaju nastavni sadržaj koji su već prethodno naučili, a mlađi učenici obogaćuju svoje znanje novim pojmovima i učvršćuju već postojeće znanje. Također, oslanjaju se i na kombinaciju udaljenijih razreda, gdje su stariji učenici samostalniji u radu i lakše im se može zadati samostalan rad, a više pozornosti posvećuju mlađim učenicima kojima je pomoć potrebija dok se dovoljno ne osamostale u radu. Time im je lakša provedba neposredne (direktne) i posredne (indirektne) nastave u odgojno – obrazovnom procesu koja je jedna od specifičnosti rada u kombiniranom razrednom odjelu.

- U grupi pitanja koja se odnosi na organizaciju i planiranje procesa rada u kombiniranom razrednom odjelu, učiteljice su bile nadalje pitane i o idealnom broju učenika za rad u kombiniranim razrednim odjelima (*Po Vašem mišljenju koji broj učenika je idealan za rad u kombiniranom razrednom odjelu kako bi se provodila kvalitetna nastava?*).

Jedna učiteljica jasnog je stava da broj učenika treba biti „od 8 – 14 učenika“ (I 6), dok druge dvije učiteljice ističu sljedeće: „Najviše 10 učenika. Osobno sam imala iskustvo gdje sam u kombiniranom odjelu (1.,3. i 4. razred) imala učenika po prilagođenom programu. Nastavu sam provodila bez asistenta, užasno zahtjevan i veoma težak oblik rada. Stručnu pomoć bih dobila usmenim putem, naravno kad bih ja zatražila pomoć, a da ne govorim da me nitko u školi niti u jednom pogledu i načinu rada nije niti posjetio, a kamoli pomogao kada mi je bilo teško, a situacija je bilo svakakvih.“ (I 1), te: „Smatram da je do 10 učenika u kombiniranom razrednom odjelu od dva razreda broj u kojem se može provoditi kvalitetna nastava.“ (I 3).

Učiteljice smatraju da broj učenika u razredu ovisi ponajviše i o vrsti kombinacije: „Ovisno o kombinaciji, manji broj učenika.“ (I 4), „Ovisi o vrsti kombinacije, što je više odjeljenja uključeno potreban je manji broj učenika.“ (I 5), ali i o sposobnostima učenika: „Ne postoji idealan broj učenika u kombiniranom razrednom odjelu jer sve ovisi o sposobnostima učenika. Trenutno imam troje učenika u kombinaciji 1. i 2. razreda, dvoje učenika u 1. razredu i jednu učenicu u 2. razredu i jako je teško raditi. Učenici u 2. razredu je potrebno duže vremena za shvaćanje i uopćavanje nastavnog gradiva i zbog toga svoje vrijeme čeka 1.razred. Prije 8 godina imala sam troje učenika u 1. razredu i jednog učenika u 2. razredu gdje smo mogli stalno nešto dodatno raditi, istraživati, organizirati. Smatram da je bitno da ima više od jednog učenika u razredu jer djetetu je potrebno „natjecanje, uspoređivanje“, rad u grupi (vršnjačko vrednovanje).“ (I 7).

Također, jedna učiteljica ističe i kako broj učenika ovisi o učenicima s prilagođenim i individualiziranim programom školovanja: „Uvelike igra ulogu broj učenika s prilagođenim i individualiziranim programom školovanja u kombiniranom razrednom odjelu. Npr. u trirazrednoj kombinaciji s 12 učenika je primjerice bilo puno lakše raditi nego s njih 8 u dvirazrednoj kombinaciji upravo zbog takvih učenika“ (I 2).

Može se zaključiti kako učiteljice imaju različita promišljanja o idealnom broju učenika u kombiniranom razrednom odjelu koja ponajviše ovise o vrsti kombinacije razreda, o

sposobnostima učenika, o učenicima s prilagođenim i individualiziranim programom školovanja, a sve u svrhu provođenja kvalitetne nastave.

- U sklopu prve grupe pitanja koja se odnosi na organizaciju i planiranje procesa rada u kombiniranom razrednom odjelu, učiteljice su bile pitane i o načinima organizacije dnevne, tjedne satnice (*Na koji način organizirate dnevnu, tjednu satnicu?*).

Na postavljeno pitanje učiteljice dijele jednaka promišljanja kao planiranje odgojno-obrazovnog rada povezuju s nastavnim temama, vrstom sata i važnim datumima tj. blagdanima i obilježavanjima pa kazuju: „*Planiram tako da nastavne jedinice oba razreda maksimalno povežem prilikom više nastavnih obrada u danu, kombiniram da jedan razred ponavlja dok s drugim razrednom obrađujem.*“ (I 2), „*Tjednu satnicu planiram tako da povežem sadržaje i nastavne jedinice oba razreda koje se mogu povezati skupa. (Npr.- Iz hrvatskog jezika isti dan imam obradu pjesme ili teksta na temu proljeća u oba razreda). Osim tematskog povezivanja u tjednoj satnici planiram i vrstu nastavnog sata pa npr., ako u 1.razredu imam iz matematike obradu kod 2.razreda taj dan imam ponavljanje kako bi se mogla više i kvalitetnije posvetiti obradi nastavnog sadržaja.*“ (I 3), „*Povezivanje gradiva po razredima, zajednički rad ovisno o temama.*“ (I 4), „*Usklađujem teme u kombinacijama, neprestano tražim kako bih povezala gradivo jednog i drugog razreda, dosta puta obrađujem integrirane dane. Tjedno navodim sadržaje koje ćemo obrađivati i onda svaki dan radim bilješke za svaki razred uz pomoć ishoda koji stvarno puno pomažu u kombiniranim razrednim odjelima.*“ (I 7), „*Pišem tjedne planove koji mi najviše pomažu. Koreliram sadržaje za oba razreda. Isto tako planiram nastavu na dnevnoj bazi. Ako mi nešto ostane od prethodnog dana krećem s tim i ponovno radim korelaciju.*“ (I 6), „*Vikendom pripremam tjedni način rada, uspoređujem planove odjela te na taj način odvijam nastavu.*“ (I 1), „*Usmjeravajući se na važne datume i povezivanje gradiva među razredima, osmišljavanje zajedničkih aktivnosti.*“ (I 5).

Može se zaključiti da učiteljice organiziraju tjednu, dnevnu satnicu na različite načine. Vodeći se povezivanjem nastavnog sadržaja, odnosno tematskim povezivanjem, ali i oblikom nastavnog sata. Također, oslanjaju se na ishode učenja prilikom planiranja i korelaciju, zajedničke aktivnosti i rad te također usmjeravaju se na važne datume. Navode tjedne planove tematskih sadržaja koje će obrađivati, uspoređujući planove odjela i onda

svakodnevno rade bilješke za svaki razred, odnosno na dnevnoj bazi planiraju nastavu pomoću tjednih planova i priprava koji im ponajviše pomažu.

- Također, u ovoj grupi pitanja koja se odnosi na organizaciju i planiranje procesa rada u kombiniranom razrednom odjelu, učiteljice su bile pitane o vršnjačkim odnosima i suradnji u kombiniranom razrednom odjelu (*Što zapažate u kontekstu vršnjačkih odnosa i suradnje? Koja osobna karakteristika se najviše potiče kod učenika u kombiniranom razrednom odjelu?*).

S obzirom na postavljeno pitanje učiteljice su sličnog promišljanja i ukazuju na: „*potiče se prihvaćanje različitosti u svakom segmentu*“ (I 2), „*pomaganje, uvažavanje, strpljenje*“ (I 4), „*međusobno uvažavanje i pomaganje, strpljivost.*“ (I 5). Nadalje ističu: „*Odnosi su odlični. Učenici u takvom odjelu puni su empatije i razumijevanja prema drugim učenicima. Radna atmosfera je vrlo ugodna i svatko pomaže svakome. Najviše potičem zajedništvo, uzajamno pomaganje i razumijevanje.*“ (I 6), „*Najviše se potiče suradnja i uvažavanje različitosti. Učenici su jako povezani, stariji uvijek pomažu mlađima, mlađi uče gledajući starije i u dosadašnjem radu istaknula bih zajedništvo koje je izuzetno istaknuto u kombiniranim razrednim odjelima.*“ (I 3), te „*Učenici vole surađivati, pomagati jedni drugima. Pozitivno izgrađen uzajamni odnos dobar je preduvjet uspješnog rada.*“ (I 7).

Naspram navedenih odgovora, jedna učiteljica drugačijeg je promišljanja i ukazuje na: „*To je problem jer učenici 4.razreda i 1.razreda ne mogu zajedno komunicirati. Velika je razlika u fizičkom i psihičkom smislu, a i nastavni sadržaji kao npr. (pubertet) nisu primjereni za učenike prvih razreda.*“ (I 1).

Dolazi se do zaključka kako se u kombiniranim razrednim odjelima njeguje vršnjačka suradnja. Učenici jedni drugima pomažu, osobito stariji učenici mlađima, razvijaju se različite osobnosti poput međusobnog uvažavanja, strpljenja, prihvaćanja različitosti, zajedništva, pozitivnog odnosa i slično. Učiteljice također ističu i radnu atmosferu koja je vrlo poticajna i ugodna za sve subjekte odgojno – obrazovnog procesa što svakako proizlazi upravo iz međusobne suradnje u razrednom odjelu. No jedna učiteljica smatra kako su vršnjački odnosi i međusobna suradnja u takvim odjelima problem jer je prevelika razlika u psihičkom i fizičkom smislu učenika prvog razreda i učenika četvrtog razreda, a samim time i nastavni sadržaj koji je veoma teško prilagoditi za sve učenika razrednog odjela.

5.2. Mišljenja učitelja o potrebnim kompetencijama učitelja s obzirom na specifičnosti pristupa radu u kombiniranim razrednim odjelima

U kombiniranim razrednim odjelima učitelj ima jednu vrlo odgovornu, ali i zahtjevnu ulogu. Svakako s obzirom na specifičnosti pristupa radu u takvim odjelima vidljivo je kako je učiteljima kombiniranih razrednih odjela teže nego učiteljima klasičnih (redovitih) odjela. Učitelji su kao i u svakom razrednom odjelu moderatori odgojno – obrazovnog procesa i vrlo je važno da posjeduju određene kompetencije kako bi provodili što kvalitetniju i uspješniju nastavu te prenosili svoje znanje na učenike. Također, osim fakultetskog znanja o poučavanju učenika koje posjeduje, učitelj se treba samostalno usavršavati i napredovati u svom zvanju kako bi pospješio svoje kompetencije.

- U drugoj grupi pitanja koja se odnosi na potrebne kompetencije učitelja s obzirom na specifičnosti pristupa radu u kombiniranim razrednim odjelima, učiteljice su bile pitane o poznavanju specifičnosti rada u kombiniranim razrednim odjelima tijekom studija (*Jeste li tijekom studija bili upoznati sa specifičnostima rada u kombiniranom razrednom odjelu? U kojoj mjeri?*).

Na postavljeno pitanje učiteljice dijele jednako promišljanje i vrlo jasno ističu: „Ne.“ (I 1), „Nisam uopće.“ (I 6) te „Nisam, kombinirani razredni odjel je jako malo i nikako zastupljen na fakultetima. Prvo moje radno iskustvo je bilo, četverostruka kombinacija i hvatanje za glavu, odakle krenuti.“ (I 7).

Nekolicina učiteljica spominje kako je rad u kombiniranim razrednim odjelima samo usputno rečen na fakultetu te ističu: „Spomenulo se je samo da taj način školovanja postoji u manjim sredinama, ali o specifičnostima rada se nije govorilo kao ni o primjerima iz prakse.“ (I 2), „Bila sam upoznata sa pojmom kombinirani razredni odjeli, na metodikama pojedinih predmeta ponekad usputno spomenuto da toga još postoji na otocima i slabo naseljenim područjima Republike Hrvatske, ali nisam bila upoznata sa načinom rada i organizacijom nastave u takvim razrednim odjelima.“ (I 3), „Ne sjećam se da je bilo previše govora o tome, onako usputno je rečeno.“ (I 4), i naposljetku jedna učiteljica navodi: „Da. U najmanjoj mjeri.“ (I 5).

Može se zaključiti kako učiteljice tijekom svojeg fakultetskog obrazovanja nisu bile upućene u način rada i organizaciju nastave u kombiniranim razrednim odjelima, te također da mnogo učiteljica uopće nije bilo poznato s kombiniranim razrednim odjelima tijekom studija. Sve u svemu, valja napomenuti kako je rad u kombiniranim razrednim odjelima uvelike složen i zahtjevan stoga bi svakako trebalo biti više govora o tome na fakultetu jer svatko od studenata može početi po završetku studija raditi u takvom odjelu, kao i primjer učiteljice u istraživanju kojoj u početku nije bilo nimalo lako.

- U drugoj grupi pitanja koja se odnosi na potrebne kompetencije učitelja s obzirom na specifičnosti pristupa radu u kombiniranim razrednim odjelima, učiteljice su bile pitane i o pomoći koju imaju ili su imale u pripremi pristupa radu u kombiniranim razrednim odjelima (*Što Vam je pomoglo/pomaže u pripremi pristupa radu u takvim odjelima?*).

S obzirom na postavljeno pitanje, većina učiteljica ukazuje na samostalan rad i osobno iskustvo te ističu: „*Samo iskustvo. Jer sam bila na jako puno edukacija i kad bi se postavilo pitanje rada u kombiniranim odjelima, odgovora nikad nije bilo. Učitelj kad upozna učenike i njihove potrebe nastava će se jako lijepo odvijati. Ako se oglušimo na potrebe učenika nema napredovanja u nastavi. Rad u kombiniranim odjelima je veoma zahtjevan način rada.*“ (I 1), „*aktivnost, potraga za primjerima iz prakse, svakodnevno pripremanje, istraživanje.*“ (I 4), „*samostalno istraživanje i svakodnevna priprema za nastavu.*“ (I 5), „*stručna literatura i osobna kreativnost.*“ (I 6) te „*kreativnost i snalažljivost.*“ (I 7).

Dvije učiteljice naglašavaju pomoć starijih kolegica: „*iskustvo starijih kolegica.*“ (I 2) i „*u početku rada kao pripravnici mi je puno pomoglo iskustvo mentorice koja je i sama dugo godina radila u kombiniranom razrednom odjelu. Uz njeno iskustvo, pomoć i savjete lakše sam se pripremala za rad i učila kako organizirati nastavu. I danas često u razgovoru sa kolegicama koje duže godina rade u kombiniranim razrednim odjelima pronalazim pomoć i ideje kako planirati i izvoditi nastavu.*“ (I 3).

Može se zaključiti kako većina učiteljica za pripremu pristupa radu u kombiniranim razrednim odjelima se više oslanjaju na samostalan rad koji uključuje samostalno istraživanje, edukaciju, iščitavanje stručne literature i osobno iskustvo kojeg stječu radom u takvim odjelima. Dok manji broj učiteljica naglašava iskustvo starijih kolegica koje duže

godina rade u kombiniranim razrednim odjelima i koje su im pomagale i danas pomažu raznim savjetima i idejama za planiranje i izvođenje kvalitetne nastave.

- U sklopu ove grupe pitanja koja se odnosi na potrebne kompetencije učitelja s obzirom na specifičnosti pristupa radu u kombiniranim razrednim odjelima, učiteljice su također bile pitane i o kompetencijama koje trebaju posjedovati učitelji kombiniranih razrednih odjela (*Uloga učitelja u kombiniranom razrednom odjelu od velike je važnosti. Koje kompetencije učitelji trebaju posebno posjedovati u takvom radu?*).

Na navedeno postavljeno pitanje učiteljice su navele razne kompetencije koje učitelji kombiniranih razrednih odjela moraju posjedovati. Učiteljice navode: „*organizacijske vještine, kreativnost, strpljenje, snalažljivost, pravednost...*“ (I 2), „*organiziranost, kreativnost, snalažljivost, smirenost*“ (I 4), „*fleksibilnost, snalažljivost u trenutku, organiziranost, kreativnost, otvorenost za nove ideje, pristupe.*“ (I 5), „*stručnost, snalažljivost, kreativnost, veliki angažman*“ (I 6), „*smatram ukoliko niste snalažljivi i kreativni u svom radu teško da ćete moći kvalitetno raditi u kombiniranom razrednom odjelu.*“ (I 7) te „*Učitelj u kombiniranom razrednom odjelu mora biti dobro organiziran i unaprijed jako dobro pripremljen za nastavu, kreativan, strpljiv i dosljedan.*“ (I 3).

Jedna učiteljica ukazuje na: „*Mora znati psihologiju djeteta od 1. do 4. razreda. Mora biti u svakom trenutku mama, psiholog, pedagog i naravno učitelj. Mora steći povjerenje kod djeteta i uvijek nasmijan i dobre volje.*“ (I 1).

Učiteljice kombiniranih razrednih odjela smatraju kako učitelji za rad u kombiniranim razrednim odjelima trebaju posjedovati razne kompetencije i gotovo sve učiteljice koje su bile ispitane dijele slična promišljanja te najviše navode organiziranost, snalažljivost i kreativnost, uza sve ostalo. Svakako rad u kombiniranim razrednim odjelima je izuzetno zahtjevan i vrlo složen osobito za učitelja stoga jedna učiteljica smatra kako svaki učitelj treba poznavati psihologiju djeteta od 1. do 4. razreda s obzirom da poučava upravo u tim razredima, potom naglašava kako uza to što je učitelj, treba biti svojim učenicima i pedagog, psiholog, ali i mama te steći povjerenje svojih učenika i uvijek biti dobro raspoložen.

- Nadalje u sklopu grupe pitanja koja se odnosi na potrebne kompetencije učitelja s obzirom na specifičnosti pristupa radu u kombiniranim razrednim odjelima, učiteljice su

bile pitane o mogućnostima napredovanja u kombiniranim razrednim odjelima (*Pružaju li kombinirani razredni odjel mogućnost za napredovanje učitelja? U kojem smislu?*).

S obzirom na postavljeno pitanje, jedna učiteljica jasno naglašava: „*Ne.*“ (I 1). Odgovori drugih dviju učiteljica su slični te kazuju: „*I da i ne. Više sam za ne, jer se mnogo vremena utroši na održavanje nastave i usvajanje gradiva. Često se u praksi ne stiže tijekom sata obraditi gradivo koje se zamislilo te se vrijeme „krade“ gdje se može.*“ (I 5) i „*Ovisno o učitelju, ali je vremena malo. Opterećenost je veća, dodatni rad je teret.*“ (I 4).

Ostale učiteljice dijele jednaka promišljanja kako zapravo u ovakvim odjelima postoji mogućnost za napredovanje te ističu: „*Ne samo napredovanje kao učitelja već osobno napredovanje. U smislu da nas taj način rada uči kako biti snalažljiv u izazovnim situacijama i strpljenju.*“ (I 2), „*Smatram da rad u takvom odjelu pruža mogućnost za napredovanje učitelja u profesionalnom razvoju i u osobnom. U profesionalnom razvoju i napredovanju učitelj u ovakvom razrednom odjelu mora pratiti suvremene metode i načine poučavanja te tako napredovati, a u osobnome razvoju napreduje iskustvom stečenom u radu.*“ (I 3), „*Pružaju, iako otežano. Puno je zahtjevnije nego u čistom odjelu. To su uglavnom male škole s manjim brojem učenika. Ako učitelj želi napredovati mora se puno angažirati.*“ (I 6) te naposljetku jedna učiteljica ističe: „*Mislim da pružaju, ali u napredovanju u kombiniranom radu jer kad ste dugo godina učiteljica u područnoj školi tada zaboravite kako je raditi u čistom razrednom odjelu. Naše iskustvo je nemjerljivo sa učiteljicama u čistim odjelima jer mi u jednoj godini prođemo i po 4 kurikuluma ukoliko radite četverostruku kombinaciju. Kad vas kolegice zamole za zamjenu u čistom odjelu, shvatite da imate viška vremena.*“ (I 7).

Možemo zaključiti kako su učiteljice podijeljena mišljenja te kako nekolicina njih smatra da radom u kombiniranim razrednim odjelima ne mogu uvelike napredovati s obzirom na opterećenost i utrošeno vrijeme za svakodnevnu pripremu i osmišljavanje nastave. Nasuprot njima nekolicina učiteljica smatra kako se radom u kombiniranim razrednim odjelima može napredovati i u profesionalnom razvoju, ali i u osobnom. Svakako smatraju kako mogućnost za napredovanje ovisi ponajprije o učitelju kao individui i njegovoj angažiranosti i promišljaju o svojem iskustvu kojeg stječu radom u ovim odjelima koje smatraju da je nemjerljivo naspram učitelja u klasičnim (redovitim) odjelima. Ističu kako učitelji u klasičnim (redovitim) odjelima imaju veće šanse za napredovanje nego one

u kombiniranim razrednim odjelima s obzirom na broj učenika u razredu i kurikulum koji ovisi o broju razreda u kombinaciji.

5.3. Proces planiranja odgojno-obrazovnog rada u kombiniranom razrednom odjelu u skladu s kurikularnim pristupom

Kao i u klasičnim (redovitim) razrednim odjelima učitelji kombiniranog razrednog odjela planiranje vrše kroz godišnji izvedbeni kurikulum, izvedbeni mjesečni ili tjedni plan i program i kroz nastavne pripreme u skladu s kurikularnim pristupom. Osim godišnjeg izvedbenog kurikuluma škola, u školskom kurikulumu učitelji bilježi planirane aktivnosti.

- U trećoj grupi pitanja koja se odnosi na proces planiranja odgojno – obrazovnog rada u kombiniranim razrednim odjelima u skladu s kurikularnim pristupom, učiteljice su bile pitane o procesu planiranja rada u kombiniranim razrednim odjelima kroz godišnji izvedbeni kurikulum, mjesečni izvedbeni plan i nastavne pripreme (*Koje su specifičnosti u procesu planiranja rada u kombiniranom odjelu kroz: godišnji izvedbeni kurikulum, mjesečni izvedbeni plan i nastavne pripreme?*).

Učiteljice su se na postavljeno pitanje o planiranju rada kroz godišnji izvedbeni kurikulum vodile sličnim razmišljanjem koje su vezale uz povezivanje nastavnih sadržaja i praćenje važnih datuma. Ističu sljedeće: „*povezivanje sadržaja.*“ (I 2), „*planiranje tematskih cjelina, povezivanje sa ostalim predmetima te međupredmetnim temama.*“ (I 3), „*kombiniranje nastavnih sadržaja, popratiti važne datume, teme koje su povezane u svim razredima.*“ (I 4) te „*usklađivanje svih nastavnih sadržaja različitih razreda da budu smisleni i da se mogu popratiti međusobno, izmjena posrednog i neposrednog poučavanja.*“ (I 5).

Ostale učiteljice uz već spomenuto navode značaj korelacije i integracije: „*Za svaki razred godišnje planove radim odvojeno. Pratim izabranog nakladnika i po njemu radim godišnji plan i program.*“ (I 1), „*U godišnjem izvedbenom planu krećem od prirode i društva i tematskih planova te značajnih nadnevaka kroz školsku godinu. Vrlo je bitno pronaći korelaciju između razreda. Potom pristupam ostalim predmetima, hrvatskom jeziku, glazbenoj kulturi i satu razrednika.*“ (I 6) te naposljetku „*Pri izradi godišnjeg nastavnog plana treba u obzir uzeti prigodne teme, važne nadnevke i blagdane, događaje koji se*

obilježavaju kroz godinu, godišnja doba te treba uspostaviti integraciju i korelaciju različitih predmeta.“ (I 7).

Za izradu mjesečnog izvedbenog plana učiteljice ističu: *„Za svaki razred mjesečne planove radim odvojeno. Pratim izabranog nakladnika i po njemu radim mjesečni plan.*“ (I 1), *„proizlazi iz godišnjeg“* (I 4), *„jednaki odgovor kao i kod godišnjeg, usklađivanje svih nastavnih sadržaja različitih razreda da budu smisleni i da se mogu popratiti međusobno, izmjena posrednog i neposrednog poučavanja“* (I 5). Jedna učiteljica govori: *„Mjesečni plan rada formira se na temelju godišnjeg nastavnog plana uzimajući u obzir psihofizičke mogućnosti učenika, njihovu dob te didaktička načela, tako da se nastavni predmeti razvrstaju po težini, prema uspješnosti dana u tjednu i uspješnosti nastavnih sati.*“ (I 7), što je ujedno i u skladu sa stručnom literaturom koju navode autori Lučić i Matijević u svojem priručniku za učitelje.

Na postavljeno pitanje dvije učiteljice odgovaraju jednako i vezuju se uz sumativne provjere znanja: *„planiranje sumativnih provjera znanja.*“ (I 2) te *„planiranje tjedne nastave i planiranje sumativnih provjera znanja.*“ (I 3).

Učiteljica koja ima najviše godina radnog staža navodi: *„Mjesečni plan je i najbitniji u planiranju kombinacija. Uz zadane sadržaje (ishode), vrlo je bitno prilagoditi ih učenicima i njihovim sposobnostima. Postupak je isti kao i kod godišnjeg planiranja. Krećem od prirode i društva, U tablice unosim nastavne jedinice, ishode i pod ishode sata te tip sata.*“ (I 6).

U svezi nastavnih priprava učiteljice ukazuju na: *„Pripreme prilagođavam razredu tj. učenicima. Svakodnevno radim pripreme ali u kombiniranim odjeljenjima nažalost nema uvodnog dijela i često moram izbaciti igre predviđene za nastavne jedinice.*“ (I 1). Nasuprot mišljenju ove učiteljice koja smatra da nema uvodnog dijela jedna učiteljica navodi: *„Planiranje uvodnog dijela sata te pripremanje materijala za uvježbavanje i ponavljanje nastavnog sadržaja.*“ (I 3). Nadalje ostale učiteljice ističu: *„Vezuje se uz godišnji, mjesečni i svakodnevno pripremanje“* (I 4), *„Kreativnost u samom nastavnom procesu, napisati pripravu nije problem.*“ (I 2). Ostale učiteljice svoj odgovor povezuju uz usklađivanje posredne i neposredne nastave i vrijeme: *„Usklađivanje svih nastavnih sadržaja različitih razreda da budu smisleni i da se mogu popratiti međusobno, izmjena posrednog i neposrednog poučavanja“* (I 5), *„U nastavnoj pripremi izazov je uskladiti izravnu/neizravnu nastavu. Treba osmisliti aktivnosti u što bližem vremenskom periodu da*

učenici ne čekaju.“ (I 6) te na kraju „Vrijeme u određenom razredu - procjena potrebnog vremena za svaki razred. Na jednom nastavnom satu u kombiniranom razrednom odjelu pokušavam obrađivati samo jednu nastavnu jedinicu, što znači da se samo u jednom razredu provodi sat obrade novog nastavnog sadržaja, a u ostalim razredima sati vježbanja ili ponavljanja.“ (I 7).

Može se zaključiti kako planiranje rada u kombiniranom razrednom odjelu je jedan od složenijih zadataka. Učitelji moraju uzeti u obzir mnogo toga. Za planiranje godišnjeg izvedbenog kurikulumu povezuju nastavni sadržaj, stvaraju korelacije i integrativnu nastavu, vezuju i prate prigodne teme, važne datume koji se obilježavaju kroz godinu, godišnja doba. Za planiranje izvedbenog mjesečnog plana učiteljice se oslanjaju na godišnji izvedbeni kurikulum, usklađivanje svih nastavnih sadržaja različitih razreda, mogućnosti i sposobnosti učenika, planiranje sumativnih provjera znanja i učiteljica koja ima najviše godina radnog staža ističe kako je mjesečni plan zapravo i najbitniji u planiranju kombinacija. Naposljetku što se tiče nastavnih priprava učiteljice stavljaju naglasak na svakodnevno pripremanje, pripremanje materijala, prilagođavanje učenicima, usklađivanje posredne (indirektne) i neposredne (direktne) nastave te stavljaju naglasak na vrijeme u određenom razredu, odnosno na vremenski period kako učenici jednog razreda ne bi čekali na daljnji rad.

- U sklopu treće grupe pitanje koja se odnosi na proces planiranja odgojno – obrazovnog rada u kombiniranim razrednim odjelima u skladu s kurikularnim pristupom, učiteljice su bile pitane i o planiranju aktivnosti u Školskom kurikulumu (*Planirate li u Školskom kurikulumu zasebno aktivnosti pojedinog razreda ili ih prikazujete kao aktivnosti kombiniranog odjela (navedite primjer)?*).

S obzirom na postavljeno pitanje učiteljice su jednakog promišljanja te ističu: *„Planiranjem zajedničkih aktivnosti. Npr. obilježavanje raznih datuma, terenske nastave...“ (I 2), „Planiram i realiziram zajedničke aktivnosti kroz obilježavanje važnih datuma u godini, povezujem teme najčešće iz prirode.“ (I 7).*

Nadalje ističu: *„Prikazujem ih kao aktivnosti kombiniranog odjela, primjerice izvanučioničke nastave, obilježavanje pojedinih važnih dana i sl.“ (I 3), „Povezivanje u*

aktivnosti kombiniranog odjela, prilagođavanje po razredima. Zajednički rad na određene teme.“ (I 4), „Kao aktivnosti kombiniranog odjela. Npr. Izvannastavne aktivnosti – jednako za sve uz prilagodbu sadržaja ovisno o razredu“ (I 5) te „Sve ovisi o kombinaciji koju radim. Uglavnom ih prikazujem kao aktivnost kombiniranog odjela, jedino u kombinaciji 1. i 4. razreda planirane su zasebno. Npr. ove godine terenska nastava po otoku Pagu planirana je za oba razreda.“ (I 6).

Može se zaključiti da učiteljice planiraju zajedničke aktivnosti i prikazuju ih kao aktivnosti kombiniranog razrednog odjela koliko god je to moguće, naravno uz prilagođavanje po razredima. Planiraju ih kroz različite zajedničke aktivnosti, zajednički rad, obilježavanje raznih datuma i terenske nastave.

5.4. Metode i oblici suradničkog rada u integriranom pristupu radu u kombiniranom razrednom odjelu.

Nastavne metode i oblici rada iznimno su važni za učitelja prilikom planiranja odgojno – obrazovnog procesa osobito u kombiniranom razrednom odjelu gdje istovremeno poučava više razreda. Upravo korištenjem raznih nastavnih metoda i oblika rada učitelj u razrednom odjelu postiže svoje poučavanje na razne načine što utječe i na njegovo poticanje kreativnosti u radu, ali samim time i postizanje radne discipline te vršnjačke suradnje.

- Četvrta grupa pitanja odnosi se na metode i oblike suradničkog rada u integriranom pristupu radu u kombiniranom razrednom odjelu i ovdje su učiteljice bile pitane o najčešće korištenim nastavnim metodama i oblicima rada u kombiniranim razrednim odjelima (*Koje nastavne metode i oblike rada najčešće koristite u svome radu?*).

Od nastavnih metoda koje najčešće koriste u svome radu učiteljice ističu: „verbalne, praktične i vizualne“ (I 1), „metodu usmenog izlaganja i metodu razgovora, kao i metodu demonstracije i korištenja medija.“ (I 2), „metoda usmenog izlaganja, metoda razgovora, metodu čitanja i rada na tekstu, metodu pisanja te metodu demonstracije.“ (I 3), „usmeno izlaganje, razgovor, čitanje, rad na tekstu, pisanje“ (I 4), „metoda razgovora i pismenih radova“ (I 5), „metoda razgovora, metoda demonstracije, metoda usmenog izlaganja, metoda pisanja, rad na tekstu, praktični rad, igra“ (I 6) te „metodu usmenog izlaganja, metodu razgovora, metodu čitanja i rada na tekstu i metodu pisanja.“ (I 7).

Socijalne oblike rada koje najčešće koriste u svom radu učiteljice ističu sljedeće: „frontalni i grupni“ (I 1), „frontalni oblik rada“ (I 2), „frontalni oblik te rad u parovima“ (I 3), „frontalni oblik rada“ (I 4), „izmjenu posrednog i neposrednog poučavanja, grupni rad“ (I 5), „rad u paru, grupi rad, frontalni rad, individualni rad“ (I 6) te „frontalni, individualni oblik rada i rad u parovima“ (I 7).

Može se zaključiti kako učiteljice kombiniranih razrednih odjela u svojem radu najčešće koriste nastavne metode poput: metode usmenog izlaganja, metode razgovora, rad na tekstu, metode čitanja i metode pisanja. Istaknute metode navode gotovo sve učiteljice, dok nekolicina učiteljica pored ovih navodi i metodu demonstracije, praktični rad, metodu korištenja medija i igru. Što se tiče najčešće korištenih socijalnih oblika u radu sve učiteljice navode frontalni oblik rada te navode i grupni rad, rad u parovima, izmjenu posrednog i neposrednog poučavanja.

- U sklopu četvrte grupe pitanja koja se odnosi na metode i oblike suradničkog rada u integriranom pristupu radu u kombiniranom razrednom odjelu, učiteljice su bile pitane o najkorisnijoj nastavnoj metodi i obliku rada u integriranom pristupu u kombiniranom razrednom odjelu (*Koju biste nastavnu metodu i oblik rada izdvojili kao najkorisniju u integriranom pristupu radu u kombiniranom razrednom odjelu i zašto?*).

Nekolicina učiteljica su kao najkorisniju metodu rada izdvojile metodu razgovora te ističu sljedeće: „metoda razgovora“ (I 1), „od metoda smatram najkorisniju metodu razgovora gdje učenici mogu razgovorom i razmjenom mišljenja dolaziti do novih spoznaja“ (I 3), „razgovor, učenici sudjeluju, slušaju, pitaju“ (I 4) i „metoda razgovora – jer svi sudjeluju samo se sadržaji prilagođavaju“ (I 5).

Također navode i: „metodu usmenog izlaganja i metodu razgovora, kao i metodu demonstracije i korištenja medija“ (I 2), „učenje rješavanjem problema“ (I 5), „sve metode su korisne, a ovise o tipu sata i sadržajima koji se rade tako da ne mogu izdvojiti neku kao najkorisniju, možda demonstracije.“ (I 6) te naposljetku „metoda čitanja i rada na tekstu“ (I 7).

Kao najkorisniji oblik rada učiteljice ističu: „frontalni oblik rada“ (I 1), „frontalni oblik rada“ (I 2), „najkorisniji oblik smatram rad u parovima jer su ovo najčešće mala razredna odjeljenja gdje učenici radom u parovima jačaju suradnju, uspoređuju svoje radove, pomažu jedni drugome“ (I 3), „frontalni oblik rada“ (I 4), „grupni rad“ (I 5), „rad u paru ili grupni

rad. Smatram da su učenici motiviraniji za rad, lakše rade i bolje usvajaju sadržaje kad surađuju nego da rade individualno.“ (I 6) te „ *individualni oblik rada*“ (I 7).

Dolazi se do zaključka kako učiteljice kao najkorisniju nastavnu metodu u integriranom pristupu radu u kombiniranim razrednim odjelima smatraju metodu razgovora jer učenici jedni druge slušaju, postavljaju pitanja, odgovaraju te razmjenom mišljenja dolaze do novih spoznaja. Također navode i metodu usmenog izlaganja, metodu demonstracije, metodu čitanja i rada na tekstu i učenje rješavanjem problema. Svakako nekolicina učiteljica se slaže kako su sve nastavne metode u stvari korisne za odgojno – obrazovni proces. Od socijalnih oblika rada gotovo sve učiteljice smatraju frontalni oblik rada, ali navode i individualni oblik rada, grupni rad i rad u paru pomoću kojeg učenici jačaju međusobnu suradnju, uspoređuju svoje radove, a samim time i pomažu jedan drugome.

- U ovoj grupi pitanja koja se odnosi na metode i oblike suradničkog rada u integriranom pristupu radu u kombiniranom razrednom odjelu, učiteljice su bile pitane i o načinima zadavanja uputa za rad u kombiniranim razrednim odjelima (*Na koji način zadajete upute za rad u razredu s obzirom na različiti uzrast? Opišite proces rada.*).

Učiteljice na postavljeno pitanje dijele slična promišljanja i ističu: „*Svakom razredu zadajem posebne upute za rad. Npr. 1.razred gleda edukativni film na platformi po kojoj održavam nastavni sat, 2. razred ; otvorite udžbenik na str.87, pročitajte tekst, nakon pročitano odgovorite na pitanja koja se nalaze na 88. str. Odgovori na pitanja moraju biti potpuni tj. potpune rečenice.*“ (I 1) te „*Svakom razredu se obraćam posebno. Ponovim uputu nekoliko puta, pitam učenike jesu li svi razumjeli te još netko od učenika ponovi (posebno u 1. i 2. razredu).*“ (I 6).

Nadalje, učiteljice ističu: „*Usmeno uz korištenje PowerPoint prezentacija*“ (I 2), „*Upute zadajem usmenim putem u frontalnom obliku rada. Koristeći medije često uz usmene upute koristim i vizualne kako bi mlađim učenicima (1. razred) bilo lakše pratiti upute.*“ (I 3), „*Prvi razred je zahtjevniji i potrebno je više puta ponoviti, demonstrirati, pomoći. Stariji učenici su samostalniji, nije potrebno puno objašnjavanja.*“ (I 4), „*Počevši od najmlađih jer njima jer njima treba više vremena, stariji čekaju, te ih po potrebi pozivam da pomognu svojim iskustvom i znanjem.*“ (I 5).

Naposljetku jedna učiteljica ističe: „*Proces učenja u kombinaciji može biti aktivniji kad se od učenika ne traži samo reproduciranje sadržaja i činjenica, već samostalno ovladavanje i primjenjivanje usvojenoga. Na taj se način u funkciju stavlja i učenikovo kritičko mišljenje kroz koje učenik uspoređuje i vrjednuje usvojeno gradivo i sudjeluje u raspravi. I na kraju, na osnovi ili uz pomoć stečenog znanja, učenik rješava zadatke i probleme te tako primjenjuje stečeno znanje na najpoželjniji način.*“ (I 7).

Može se zaključiti kako učiteljice zadaju upute za rad na različite načine. Ovisno o kojoj kombinaciji razreda je riječ, ali učiteljice su jednakog mišljenja kako mlađim učenicima treba više puta ponoviti, demonstrirati, ali i pomoći, dok su stariji učenici samostalniji stoga nije potrebno mnogo objašnjenja. Nadalje ističu kako se svakom razredu obraćaju zasebno, te ponavljaju upute i po nekoliko puta i traže od učenika da ponove što im je raditi. Također jedna učiteljica ističe i uporabu PowerPoint prezentacije za zadavanje uputa kako bi osobito mlađim razredima vizualno dočarala što se od njih traži.

- U ovoj grupi pitanja koja se odnosi na metode i oblike suradničkog rada u integriranom pristupu radu u kombiniranom razrednom odjelu, učiteljice su bile pitane i o načinima postizanja radne discipline u kombiniranom razrednom odjelu (*Na koji način postižete radnu disciplinu u razredu s obzirom na diferencirane zadatke?*).

S obzirom na postavljeno pitanje dvije učiteljice jednakog su mišljenja te ističu: „*Lijepo, autoritet se stječe kroz igru, povjerenje, smijeh, iskrenost, lijepo izražavanje, poštivanje pravila i slično. Kad ste to postigli u razredu, onda imate i autoritet odnosno disciplinirane učenike.*“ (I 1) i „*Bitno je imati autoritet ali prije svega imati bliski odnos s učenicima gdje se oni osjećaju sigurno, prihvaćeno i voljeno. Nakon toga autoritet dolazi prirodno.*“ (I 2).

Nadalje dvije učiteljice ukazuju na: „*manji je broj učenika, zaposleni su, rade, nema poteškoća.*“ (I 4) te „*s obzirom na malen broj učenika nemam poteškoća, stalno pratim, usmjeravam te „držim“ zaposlenima*“ (I 5).

Ostale učiteljice ističu: „*Nikada nemam problema s radnom disciplinom. Potrebno je samo dobro se pripremiti za nastavu, osmisliti različite aktivnosti tako da su učenici usmjereni na rad.*“ (I 6), potom „*Izmjenjivanjem posrednog i neposrednog rada kako bi osigurala kvalitetna artikulacija sata. S onima koji samostalno rade tiho komuniciram, objašnjavam i kontroliram njihov samostalni rad. Nastojati pri tome ne ometati one koji neposredno rade. Posebno trebati*

paziti na pravilnu organizaciju vremena, osmišljavanje i pronalaženje potrebnih nastavnih izvora i pomagala kako bi se osiguralo kvalitetno usvajanje nastavnih sadržaja i dobru artikulaciju sata.“ (I 7) te „Rad u kombiniranim razrednim odjelima od učenika traži veliku samostalnost. U 1. i 2. razredu jako puno vremena i truda ulažem upravo u jačanju samostalnosti učenika te onda kada su učenici samostalni za rad disciplina nije problem bez obzira na diferencirane zadatke. Učenici rade svoje zadatke i ne ometaju druge u radu niti drugi ometaju njih.“ (I 3).

Može se zaključiti kako učiteljice radnu disciplinu u razredu postižu na različite načine, kroz igru, smjeh, povjerenje, zaduženjima učenika u razredu s obzirom da je riječ većinom o malom broju učenika koji se nalaze u kombiniranim razrednim odjelima. Potom navode kako je bitna dobra priprema za rad i osmišljavanje različitih nastavnih aktivnosti, pravilna izmjena posredne (indirektne) i neposredne (direktne) nastave te jačanjem samostalnosti učenika.

- U ovoj grupi pitanja koja se odnosi na metode i oblike suradničkog rada u integriranom pristupu radu u kombiniranom razrednom odjelu, učiteljice su bile pitane o načinima poticanja kreativnosti u kombiniranim razrednim odjelima (*Na koje načine potičete kreativnost u kombiniranim razrednim odjelima tijekom nastavnog procesa? Navedite primjer.*).

Učiteljice na postavljeno pitanje ističu: „Zadajem i opisujem životne primjere prilagođene djeci gdje oni sami dolaze do zaključka i rješenja problema. Na taj način ne osuđuju već subjektivno dožive situaciju. Npr. obrada nastavne jedinice *Obitelj iz prirode i društva dok u kombiniranom razrednom odjelu postoje razni primjeri disfunkcionalnih obitelji.*“ (I 2), „*kreativnost u nastavnom procesu potičem uz razmjenu mišljenja i iskustava putem usmenog i pisanog izražavanja, često koristim izradu umnih mapa, oluje ideja, rješavanje matematičkih problemskih zadataka, crtežima i slično.*“ (I 3), „*uvažavanje raznih maštovitih i neobičnih ideja, pokazati da su važne u pronalaženju rješenja, zanimljivim zadacima*“ (I 4), „*najčešće pričanjem problemskih priča ili igre pronalaženja veza, što je zajedničko*“ (I 5), „*potičem ih različitim metodama: samostalan rad, istraživački rad, projektna nastava, igra, oluja ideja, asocijacije, dovršavanje priče, umne mape i još mnoge druge*“ (I 6) te „*Aktivno sudjelovanje učenika u radu potiče učenike na kreativno i samostalno razmišljanje nagrađujući individualni doprinos radu te javno pohvaljujući svaki učenički uspjeh.*“ (I 7).

Jedna učiteljica ističe: „Kreativnost možete ostvariti na svakom satu, ali i na jednom tematskom integriranom danu npr. korelacija -likovni - hrvatski jezik – priroda i društvo – tjelesni i zdravstveni odgoj“ (I 1)

Može se zaključiti kako učiteljice kreativnost u kombiniranim razrednim odjelima tijekom nastavnog procesa potiču na različite načine. Neki od navedenih načina su: životni primjeri, pismeno i usmeno izražavanje, izrada umnih mapa, oluja ideja, crtežima, zanimljivim zadacima, problemskim pričama, različitim igrama, istraživački rad, projektna nastava, dovršavanje priče i mnoge druge. Svakako može se zaključiti kako svaka od učiteljica ima svoj način poticanja kreativnosti u radu i također se uočava učenikova aktivna uloga u nastavnom procesu koja samim time dovodi do poticanja kreativnosti.

5.5. Stavovi učitelja o prednostima i nedostacima rada u kombiniranim razrednim odjelima

Rad u kombiniranim razrednim odjelima za svakog učitelja zasebno obuhvaća svoje prednosti i nedostatke s obzirom na njihovo stajalište. Svakako rad u kombiniranim razrednim odjelima za učitelja nije nimalo lak zadatak i sigurno očituje niz prednosti, ali i nedostataka.

- U petoj grupi pitanja koja se odnosi na prednosti i nedostatke rada u kombiniranim razrednim odjelima, učiteljice su bile pitane o prednostima i nedostacima rada u kombiniranim razrednim odjelima.

Prednosti rada u kombiniranom razrednom odjelu na koje učiteljice ukazuju su:

- „Mali broj učenika, može se individualno raditi s učenicima, bolja i lakša suradnja sa roditeljima“ (I 1)
- „Učenici često ponavljaju naučeno i obnavljaju znanje, prilagođavaju se brže raznim situacijama, brže razvijaju koncentraciju.“ (I 2)
- „Učenici uče jedni od drugih, često ponavljaju sadržaje, samostalnost u radu, jačanje koncentracije, jačanje zajedništva, prihvaćanje drugih“ (I 3)
- „Manji je broj učenika pa se brže postigne dogovor, zajednički rad i pomaganje, prisnost“ (I 4)
- „Manji broj učenika, obiteljska atmosfera, brže postizanje dogovora“ (I 5)

- „Manji broj učenika, a time i posvećenost svakom učeniku, ugodno ozračje, sloboda kombiniranja i organizacije nastave, zajedničko učenje u razredu, mlađi učenici uz svoje gradivo slušaju i nadograđuju gradiva iz višeg razreda, a stariji ponove ranije naučeno, povezivanje nastavnih jedinica, razredna disciplina i međusobno poštovanje i uvažavanje.“ (I 6)
- „Rad u kombiniranom odjelu pomaže u razvijanju samostalnosti učenika, većoj inicijativi, stvaralaštvu i racionalnom korištenju slobodnog vremena. Kombinacija pruža više slobode učiteljima i učenicima kako bi sami mogli birati sadržaje učenja, opseg i dubinu proučavanja. Držeći se kurikulumskih sadržaja, rad u kombiniranom odjelu pruža slobodu odabira strategija i metoda rada te modela praćenja i ocjenjivanja učenika.“ (I 7)

Nedostaci rada u kombiniranom razrednom odjelu na koje učiteljice ukazuju su:

- „Održavanje medijske kulture i lektire, rad na platformama (meni se osobno jako sviđa), ali u puno situacija je nemoguć jer svi učenici gledaju u platno, a ne rade svoje zadatke. Tjelesni zdravstveni odgoj i obrazovanje se ne može ostvariti u potpunosti jer nemam niti školsku dvoranu, a ni dovoljan broj učenika za izvođenje pojedinih igara.“ (I 1)
- „Manjak vremena pri učenju težih nastavnih sadržaja.“ (I 2)
- „U kombiniranim razrednim odjelima zbog malog broja učenika istog razreda nedostatkom smatram dio socijalizacije učenika i isticanje u velikom broju učenika koji dođe u kasnijim razredima (od 5. do 8.razreda).“ (I 3)
- „Više vremena pripremanja i povezivanje gradiva, osmišljavanje“ (I 4)
- „Više papirologije, mnogo vremena se troši na osmišljavanje dodatnih zadataka i usklađivanje nastavnih sadržaja svih razreda“ (I 5)
- „Nedostatak vremena, zbog manje grupe učenika učenici se nemaju s kim uspoređivati, ometanje učenika u radu pa je koncentracija ponekad slabija, nedostatak grupnog rada kod manjeg broja učenika, nedostatak sportske dvorane u malim mjestima“ (I 6)
- „Ograničeno vrijeme“ (I 7)

Može se zaključiti kako u kombiniranom razrednom odjelu ima niz prednosti ali i nedostataka na koje učiteljice ukazuju. Neke od prednosti koje navodi više učiteljica su: mali

broj učenika, brže postizanje dogovora, samostalnost učenika, zajednički rad, pomaganje, učenici uče jedni od drugih, sloboda kombiniranja i organizacije nastave i druge.

Pored navedenih prednosti, javljaju se i određeni nedostaci u radu u kombiniranom razrednom odjelu kao što su: ograničeno vrijeme, manjak vremena, manji broj učenika, više vremena pripremanja za nastavu, više papirologije, ometanje učenika u radu, nedostatak sportske dvorane i tako dalje.

Prema iskazima učiteljica može se uočiti kako je nedostataka manje nego prednosti, ali svakako su prisutni i jedni i drugi, kao i u svakom radu. Za učitelja je bitno da se vodi i oslanja na prednosti koje kombinirani razredni odjel pruža te da u poticajnom okruženju učinkovitim planiranjem rada od navedenih nedostataka načini prednost.

5.6. Izazovi koje učitelji ističu u kontekstu poučavanja i učenja učenika u kombiniranom razrednom odjelu.

Rad u kombiniranim razrednim odjelima uz određene prednosti i nedostatke ima i razne izazove koji se javljaju u kontekstu poučavanja i učenja učenika.

- U šestoj grupi pitanja koja se odnosi na izazove koje učitelji ističu u kontekstu poučavanja i učenja učenika u kombiniranom razrednom odjelu, učiteljice su bile pitane o izazovima koji se pojavljuju u kombiniranim razrednim odjelima.

Učiteljice ističu brojne izazove:

- *„Izazovi su razni, na svakodnevnoj razini. Od tehničkih uvjeta rada, raspoloženja učenika s teškoćama u razvoju, podrške stručne službe zbog manjka kadra...“ (I 2)*
- *„Organizacija nastavnog procesa, velike razlike u mogućnostima učenika istog razreda, učenici s poteškoćama te vrijeme za individualni rad s njima.“ (I 3)*
- *„Zadovoljstvo i uspješnost jednaka svima“ (I 4)*
- *„Postići zadovoljstvo i uključenost svih učenika. Postići da se svi osjećaju jednako važnima.“ (I 5)*
- *„Usklađivanje nastave, realizacija planiranog, pružiti učenicima zadovoljstvo, nastavu učiniti zanimljivom i kreativnom“ (I 6)*
- *„Dinamičnost kao i učiteljeva uloga u dobrom osmišljavanju i provođenju odgojno-obrazovnog procesa. U kombiniranom odjelu često se istovremeno prelazi iz jedne*

aktivnosti u drugu te je iznimno bitno znati povezati sadržaje, a osobito je korisno ako se novo znanje prikaže kao nastavak prethodnoga. Veliki je izazov kad je jedan učenik u nekom razredu i bude bolesno tjedan dana, problem je nadoknaditi gradivo.“ (I 7).

Jedna učiteljica zaključno ističe: *„Raditi u kombiniranom odjelu je svakodnevni izazov.“ (I 7)*

Može se zaključiti kako su izazovi koji se pojavljuju u radu u kombiniranim razrednim odjelima brojni, kao što su: tehnički uvjeti rada, raspoloženja učenika s teškoćama u razvoju, podrške stručne službe zbog manjka kadra, organizacija nastavnog procesa, velike razlike u mogućnostima učenika istog razreda, postizanje zadovoljstva i uključenosti svih učenika, nastavu učiniti zanimljivom i kreativnom, povezivanje sadržaja, dinamičnost nastave i slično. Izazovi se javljaju na svakodnevnoj razini stoga jedna učiteljica zaključuje kako je zapravo rad u kombiniranim razrednim odjelima svakodnevni izazov.

Svaki izazov koji se javlja utječe na učiteljevu ulogu u razredu stoga je bitno da učitelj prepozna izazove koji se javljaju i pokuša pozitivno utjecati na njih koliko god je to moguće. Izazovi od učitelja iziskuju prihvaćanje i promjenu.

- U sklopu šeste grupe pitanja koja se odnosi na izazove koje učitelji ističu u kontekstu poučavanja i učenja učenika u kombiniranom razrednom odjelu, učiteljice su za kraj bile pitane o njihovom osobnom stavu o radu u kombiniranim odjelima.

S obzirom na postavljeno pitanje, učiteljice ističu:

- *„Četrnaest godina sam u kombiniranom odjeljenju, naučila sam raditi u svim razrednim odjelima i jako volim svoj posao, iako ima puno prepreka ali ima i puno smijeha.“ (I 1)*
- *„Kombinirani razredni odjel nudi puno prednosti kao i nedostataka. Osobno smatram i kroz svoje sam iskustvo doživjela da nudi više pozitivnih nego negativnih strana.“ (I 2)*
- *„Osobno smatram da je rad u kombiniranom razredom odjelu učitelju zahtjevniji i organizacijski i u nastavnom procesu ali odličan za osobni i profesionalni razvitak učitelja. Traži puno ulaganja ali isto tako kod učitelja razvija jako puno kvaliteta i sposobnosti. Smatram da učenici u kombiniranim razrednim odjelima imaju puno dobrobiti npr. više razvijenu samostalnost, od početka školovanja uče kako sami učiti, obavljati svoje zadatke, slušati upute, biti koncentrirani, učiti od starijih učenika ili ponavljati sadržaje uz mlađe učenike i sl.“ (I 3)*

- „Za radnu atmosferu dvorazredna kombinacija je bolja, učenici postižu bolji uspjeh“ (I 4)
- „Smatram da se pri podjeli razrednih odjela ne bi smjele dopustiti više od jedne kombinacije radi uspješnosti učenika. Škole bi trebale biti opremljenije“ (I 5)
- „Raditi u ovakvom odjelu pravi je izazov. Ako je učitelj sposoban i educiran, nastava ne trpi, a učenik dobiva puno više nego da je u čistom odjelu, pozitivnih stvari je daleko više nego onih loših“ (I 6)
- „U kombiniranim odjelima igra, slobodni rad i učenje nalaze se u stalnoj interakciji, što rezultira prihvaćanjem, povjerenjem i poštivanjem osobnosti svakog učenika. Područne škole imaju dušu, funkcioniraju kao mala obitelj.“ (I 7)

Može se zaključiti kako svaka učiteljica ima svoj osobni stav o radu u kombiniranim razrednim odjelima, ali su i vrlo sličnog promišljanja. Osobni stavovi koje su učiteljice podijelile pozitivni su i vidljivo je kako svaka od učiteljica voli i dobro poznaje svoj posao. Ističu kako kombinirani razredni odjeli imaju veliki broj pozitivnih stvari i nude učitelju rast na osobnoj i profesionalnoj razini, učenici su povezani i brinu o međusobnoj suradnji i pomaganju no svakako cijela je odgovornost na učitelju i njegovoj ulozi u razredu.

Za kraj, ističe se misao jedne učiteljice: „Područne škole imaju dušu, funkcioniraju kao mala obitelj.“

6. ZAKLJUČAK

Rad u kombiniranom razrednom odjelu obuhvaća niz izazova koji se odnose na organizaciju rada i proces poučavanja učenika različite starosne dobi. Naglasak je stavljen na učiteljevu ulogu u pripremanju i osmišljavanju svakodnevne nastave u takvim odjelima koja se sastoji od posebnosti koju kombinirani razredni odjel pruža. S obzirom na postavljane ciljeve provedeno je kvalitativno istraživanje, unutar jedne fokus grupe koju su činile učiteljice razredne nastave područnih škola na otoku Pagu, kako bi se istražile specifičnosti planiranja poučavanja i ispitalo mišljenje učiteljica o prednostima, nedostacima i izazovima rada u kombiniranom razrednom odjelu.

Rezultati su analizirani skupnim prikazom po kategorijama prema postavljenim istraživačkim zadacima koji se odnose na: utvrđivanje posebnosti organizacije i planiranje procesa rada u kombiniranim razrednim odjelima, ispitivanje mišljenja učitelja o potrebnim kompetencijama učitelja s obzirom na specifičnosti pristupa radu u kombiniranim razrednim odjelima, objašnjavanje procesa planiranja odgojno-obrazovnog rada u kombiniranom razrednom odjelu u skladu s kurikularnim pristupom, izdvajanje metoda i oblika suradničkog rada u integriranom pristupu radu u kombiniranom razrednom odjelu, analiziranje stavova učitelja o prednostima i nedostacima rada u kombiniranim razrednim odjelima i isticanje izazova koje učitelji navode u kontekstu poučavanja i učenja učenika u kombiniranom razrednom odjelu.

S obzirom na postavljeni cilj koji se odnosi na istraživanje specifičnosti planiranja poučavanja integriranjem nastavnih tema, usklađivanjem metoda i oblika rada učenicima različite dobi te značaj individualizacije i diferencijacije u procesu planiranja, učiteljice ističu kako rad u kombiniranim razrednim odjelima ovisi o kombinaciji razreda koji se nalaze u kombiniranom odjeljenju. Ukazuju na kombinaciju bližih razreda ponajprije zbog povezanosti nastavnog sadržaja, ali i na kombinaciju udaljenijih razreda zbog lakše provedbe neposredne (direktne) i posredne (indirektne) nastave jer su učenici starijih razreda samostalniji u radu stoga se učitelj može više usmjeriti na poučavanje mlađih učenika kojima treba više pomoći u radu. Također o kombinaciji razreda ovisi i broj učenika koji se nalaze u razrednom odjeljenju, ovisno o sposobnostima koje učenici posjeduju i specifičnostima poput prilagođenog i individualnog programa školovanja za pojedine učenike. U kontekstu organizacije dnevne, tjedne satnice učiteljice ističu kako na dnevnoj

bazi planiraju nastavu vodeći se tjednim planovima i pripravama. Svaka učiteljica na svoj način planira tematsko povezivanje u skladu s ishodom učenja, korelacijom nastavnih predmeta. U kombiniranim razrednim odjelima s obzirom na učenike različite dobi postiže se kvalitetna vršnjačka suradnja u vidu međusobnog pomaganja, uvažavanja, zajedništva, prihvaćanja različitosti i stvaranju pozitivnog suradničkog odnosa, što utječe i na stvaranje ugodnog razrednog ozračja.

Sve učiteljice navode kako tijekom svojeg fakultetskog obrazovanja nisu dostatno upućene u načine i organizaciju rada u kombiniranim razrednim odjelima te su stjecale kompetencije organizacije procesa u kombiniranim razrednim odjelima vlastitim iskustvom, u suradnji s iskusnijim kolegicama i samostalnim radom i istraživanjem literature. Ističu kako učitelj treba posjedovati brojne kompetencije kako bi što uspješnije proveo kvalitetnu nastavu s učenicima kombiniranih odjela. Pored ključnih kompetencija za poučavanje učitelj treba posjedovati: organiziranost, snalažljivost, fleksibilnost, kreativnost te dobro poznavati psihologiju razvoja djeteta mlađe školske dobi. Također učiteljice ističu kako radom u kombiniranim razrednim odjelima mogu napredovati u svojoj struci ukoliko su sami spremni napredovati kao individua u profesionalnom, ali i u osobnom razvoju i svojom vlastitom angažiranošću. Suprotno navedenom, nekolicina učiteljica ističe kako radom u kombiniranim razrednim odjelima učitelji mogu teško napredovati s obzirom na broj učenika i ovisno o broju razreda u kombinaciji.

Planiranje rada u kombiniranom razrednom odjelu također je jedan od složenijih zadataka pa učiteljice ističu kako planiraju godišnji izvedbeni kurikulum povezivanjem nastavnog sadržaja, korelacijom nastavnih predmeta, praćenjem prigodnih tema i važnih datuma, ali i kroz godišnja doba. Na osnovu godišnjeg izvedbenog kurikulumu planiraju izvedbeni mjesečni plan i sumativne provjere znanja, a tijekom pisanja nastavnih priprava najviše se oslanjaju na svakodnevno pripremanje materijala potrebnog za nastavu, izmjenu posredne (indirektne) i neposredne (direktne) nastave, prilagođavanje učenicima u detaljno planiranim vremenskim aktivnostima. U Školskom kurikulumu planiraju zajedničke aktivnosti i prikazuju ih kao aktivnosti kombiniranog razrednog odjela koliko je to moguće, uz prilagođavanje po razredima.

Od nastavnih metoda i oblika rada koje koriste u svome radu učiteljice ističu: metode usmenog izlaganja, metode razgovora, rad na tekstu, metodu čitanja i metodu pisanja te

frontalni oblik rada, grupni rad, rad u paru i individualni rad. Metodu razgovora ističu kao najučestaliju nastavnu metodu u radu. Naglašavaju kako mlađim učenicima treba više puta ponoviti i demonstrirati zadatak za razliku od starijih učenika koji ne iziskuju puno objašnjenja. Također, ističu kako se prilikom zadavanja uputa za rad svakom razredu obraćaju zasebno. Koriste se i PowerPoint prezentacijama kako bi učenicima dodatno vizualno dočarale i objasnile što se od njih traži. Učiteljice smatraju kako se radna disciplina postiže međusobnim povjerenjem, poštovanjem, poštivanjem pravila, osmišljavanjem različitih aktivnosti i okupiranošću učenika aktivnostima za rad. Važno je i poticanje kreativnosti u nastavi pomoću igara, crteža, izrade umnih mapa, korištenja problemskih priča i slično. Najvažnija je učenikova aktivna uloga u odgojno – obrazovnom procesu koja dovodi do poticanja kreativnosti.

S obzirom na postavljeni cilj koji se odnosi na ispitivanje mišljenja učitelja o prednostima, nedostacima i izazovima rada u kombiniranom razrednom odjelu, učitelji ističu brojne prednosti poput: mali broj učenika, brže postizanje dogovora, samostalnost učenika, zajednički rad, pomaganje, međusobno vršnjačko poučavanje, sloboda kombiniranja i organizacije nastave i druge. Od nedostatka učiteljice ističu: ograničeno vrijeme, manjak vremena, manji broj učenika, više vremena pripremanja za nastavu i dokumentiranja, ometanje učenika u radu, nedostatak sportske dvorane i slično. Analizom odgovora učiteljica može se uočiti kako je prisutno mnogo više prednosti nego nedostataka koji se javljaju u kombiniranim razrednim odjelima. Od izazove u radu ističu kako je rad u kombiniranim razrednim odjelima zapravo svakodnevni izazov. Većinom izazov predstavljaju tehnički uvjeti rada, organizacija nastavnog procesa, razlike u mogućnostima učenika i nužna diferencijacija procesa poučavanja, prilagodba učenicima s teškoćama u razvoju, postizanje osjećaja da se svi učenici u razredu osjećaju jednako važnima, usklađivanje aktivnosti kako bi se osigurala zanimljivost i kreativnost, dinamičnost nastave.

Učiteljice su iznijele i svoje osobne stavove o radu u kombiniranim razrednim odjelima te ističu kako kombinirani razredni odjeli posjeduju mnoštvo pozitivnih odgojno-obrazovnih elemenata koji utječe na dobrobit i aktivnost učenika, ali i na osobni i profesionalni napredak učitelja. U kombiniranim odjelima posebno su značajni odnosi među učenicima pa se uočava povezanost, briga i pomaganje jednih za druge. Važnu ulogu ima učitelj kao moderator svih aktivnosti, a na osnovu iskaza učiteljica koje su bile uključene u istraživanje zaključuje se da dobro poznaju svoj posao i sa zadovoljstvom

poučavaju. Rad u kombiniranim razrednim odjelima za učitelja predstavlja dodatne izazove planiranja, provedbe i vrednovanja procesa, ali kao što je jedna učiteljica istaknula, područne škole imaju dušu.

7. LITERATURA

1. Anđić, D., Pejić Papak, P., Vidulin Orbanić, S. (2010). Stavovi studenata i učitelja o razrednom ozračju kao prediktoru kvalitete nastave u osnovnoj školi. *Pedagogijska istraživanja* 7 (1), 67 – 83.
2. Bilač, S. i Tavas, D. (2011). Teachers' (dis)satisfaction with continuing education. *Metodički obzori*, 6(2011)1 (11), 21-35. Preuzeto s <https://hrcak.srce.hr/71213>.
3. Bognar, L. i Matijević, M. (2005). *Didaktika*. Zagreb: Školska knjiga.
4. Bognar, L. (1982). *Problemi suvremene nastave. Rad u područnoj školi*. Zagreb: Školska knjiga.
5. Bognar, L. (2011). Kreativnost u nastavi. *Napredak: Časopis za interdisciplinarna istraživanja u odgoju i obrazovanju*, 153 (1), 9 – 20.
6. Božić, B. (2015). Stvarno i poželjno razredno ozračje u osnovnoj školi. *Život i škola*, LXI (1), 93-100. Preuzeto s <https://hrcak.srce.hr/152311>.
7. Coen, F. (2003). Multi – class v single class – Reflections on a personal experience. Teaching in multi-classes: An INTO report. Dublin.
8. Cvjetičanin, S., Segedinac, M. i Adamov, J. (2008). Stavovi učitelja primarnog obrazovanja o radu u kombiniranim odjeljenjima. *Odgojne znanosti*, 10 (1(15)), 147-158. Preuzeto s <https://hrcak.srce.hr/clanak/44982>.
9. Državni pedagoški standard osnovnoškolskog sustava odgoja i obrazovanja (NN 63/2008).
Preuzeto s https://narodne-novine.nn.hr/clanci/sluzbeni/2008_06_63_2129.html.
10. Đurić, A. (2009). Važnost igre u nastavnom procesu (igrokaz, simulacije i računalne igre). *Školski vjesnik*, 58 (3.), 345-354. Preuzeto s <https://hrcak.srce.hr/82605>.
11. Fabijanić, V. (2014). Projektna nastava: primjena u izradi istraživačkih radova učenika. *Educatio biologiae*, 1, 89 – 96.
12. Golik – Homolak, I. (2022). *Suradničke metode u obrazovanju. Suodnos metodičke teorije i prakse 4*. Zagreb: Sveučilište u Zagrebu, Učiteljski fakultet.
13. Haydn, T. (2012). *Managing pupil behaviour: Improving the classroom atmosphere*. USA and Canada: Routledge.
14. Juričić, M. (2006). Učeničko opterećenje nastavom i razredno-nastavno ozračje. *Odgojne znanosti*, 8 (2 (12)), 329-346. Preuzeto s <https://hrcak.srce.hr/21065>.
15. Jurčić, M. i Matešić, I. (2010). Povezanost razrednog ozračja i interkulturalne osjetljivosti. *Školski vjesnik*, 59 (4.), 495-510. Preuzeto s <https://hrcak.srce.hr/82396>.

16. Kolar, M. (2021). *Suvremena nastava u korelacijsko-integracijskom metodičkom sustavu uz upotrebu informacijske i komunikacijske tehnologije. Suodnos metodičke teorije i prakse 3*. Zagreb: Sveučilište u Zagrebu, Učiteljski fakultet.
17. Koludrović, M. i Kalebić Jakupčević, K. (2017). Odnos razrednog ozračja i školskog uspjeha učenika osnovnoškolske dobi. *Školski vjesnik*, 66 (4.), 557-571. Preuzeto s <https://hrcak.srce.hr/clanak/285700>.
18. Kosić, A. (2009). Roditelji i nastavnici - partneri u unapređivanju odgojno – obrazovnog procesa u osnovnoj školi. *Život i škola*, LV (22), 227-234. Preuzeto s <https://hrcak.srce.hr/47705>.
19. Lončarić, D., Pejić Papak, P. (2009). Profiliranje učiteljskih kompetencija. *Odgojne znanosti*, 11(2), 479 – 497. Preuzeto s <https://www.bib.irb.hr/450386>.
20. Lučić, K. i Matijević, M. (2004). *Nastava u kombiniranim odjelima, priručnik za učiteljice i učitelje*. Zagreb: Školska knjiga.
21. Markić, I. (2014). Didaktička kultura škole i razvoj suradničkih kompetencija učenika u nastavnom procesu. *Školski vjesnik*, 63 (4), 627-652. Preuzeto s <https://hrcak.srce.hr/136121>.
22. Matijević, M. (2010). *Između didaktike nastave usmjerene na učenika i kurikulumske teorije. Zbornik radova Četvrtog kongresa matematike*. Zagreb: Hrvatsko matematičko društvo i Školska knjiga.
23. Matijević, M. i Radovanović, D. (2011). *Nastava usmjerena na učenika*. Zagreb: Školske novine.
24. Ministarstvo znanosti i obrazovanja. Nacionalni kurikulum za osnovnoškolski odgoj i obrazovanje. (2017). Preuzeto s <https://mzo.gov.hr/istaknute-teme/odgoj-i-obrazovanje/nacionalni-kurikulum/nacionalni-kurikulumi/531>.
25. Nikčević-Milković, A., Rukavina, M. i Galić, M. (2011). Korištenje i učinkovitost igre u razrednoj nastavi. *Život i škola*, LVII (25), 108-121. Preuzeto s <https://hrcak.srce.hr/71642>.
26. Ofoghi, N. , Sadeghi, A. and Babaei, M. (2016) Impact of Class Atmosphere on the Quality of Learning. *Psychology*, 7, 1645-1657.
27. Pejić Papak, P., Zuljan D., Vujičić L. (2021). *Poticajno okruženje za učenje i poučavanje: razvoj kompetencija studenata*. Rijeka: Sveučilište u Rijeci, Učiteljski fakultet, Koper: Univerza na Primorskem, Pedagoška fakulteta.
28. Peko, A., Sablić, M. i Livazović, G. (2006). Suradničko učenje u mlađoj školskoj dobi. *Život i škola*, LII (15-16), 17-27. Preuzeto s <https://hrcak.srce.hr/clanak/39442>.

29. Petrović, Đ. (2010). Poticanje kreativnosti u kombiniranom razrednom odjelu. *Život i škola*, LVI (24), 1-281. Preuzeto s <https://hrcak.srce.hr/63366>.
30. Pravilnik o broju učenika u redovitom i kombiniranom razrednom odjelu i odgojno obrazovnoj skupini u osnovnoj školi (NN 124/2009). Preuzeto s https://narodne-novine.nn.hr/clanci/sluzbeni/2009_10_124_3065.html.
31. Pravilnik o načinima, postupcima i elementima vrednovanja učenika u osnovnoj i srednjoj školi (NN 112/2010). Preuzeto s https://narodne-novine.nn.hr/clanci/sluzbeni/2010_09_112_2973.html.
32. Somolanji, I. i Bognar, L. (2008). Kreativnost u osnovnoškolskim uvjetima. *Život i škola*, LIV (19), 87-94. Preuzeto s <https://hrcak.srce.hr/24067>.
33. Soucie, T. (2010). Suradnja s roditeljima. *Poučak*, 11 (43), 59-71. Preuzeto s <https://hrcak.srce.hr/103833>.
34. Suyatno, S., Mardati, A. Wantini, W., Pambudi, D., Amurdawati, G. (2019). The Impact of Teacher Values, Classroom Atmosphere, and Student-Teacher Relationship towards Student Attitude during Learning Process. *International Journal of Learning, Teaching and Educational Research Vol. 18, No. 8*, 54-74.
35. Vrkić Dimić, J. i Vidić, S. (2015). Korelacija i timski rad u nastavi – holistički pristup učenju i poučavanju. *Acta Iadertina*, 12 (2), 93 – 114. Preuzeto s <https://hrcak.srce.hr/clanak/280202>.
36. Vujičić, L., Pejić Papak, P., Valenčić Zuljan, M. (2020). *Okruženje za učenje i kultura ustanove*. Rijeka: Učiteljski fakultet.
37. Zakon o odgoju i obrazovanju u osnovnoj i srednjoj školi. Pročišćeni tekst zakona (NN 87/08, 86/09, 92/19, 105/10, 90/11, 5/12, 16/12, 86/12, 126/12, 94/13, 152/14, 07/17, 68/18, 98/19, 64/20, 151/22). Preuzeto s <https://www.zakon.hr/z/317/Zakon-o-odgoju-i-obrazovanju-u-osnovnoj-i-srednjoj-%C5%A1koli>.

8. PRILOZI

Prilog 1. Strukturirana pitanja za fokus grupu

Podatci o ispitanicima:

Kombinacija razreda poučavanja:
Ukupan broj učenika u razredu:
Godine radnog staža:
Godine rada u kombiniranom razrednom odjelu:

Odgojno-obrazovni rad u kombiniranom razrednom odjelu:

Po Vašem mišljenju koja je kombinacija razreda najbolja za rad i zašto?
Po Vašem mišljenju koji broj učenika je idealan za rad u kombiniranom razrednom odjelu kako bi se provodila kvalitetna nastava?
Jeste li tijekom studija bili upoznati sa specifičnostima rada u kombiniranom razrednom odjelu? U kojoj mjeri?
Što Vam je pomoglo/pomaže u pripremi pristupa radu u takvim odjelima?
Uloga učitelja u kombiniranom razrednom odjelu od velike je važnosti. Koje kompetencije učitelji trebaju posebno posjedovati u takvom radu?
Pružaju li kombinirani razredni odjel mogućnost za napredovanje učitelja? U kojem smislu?
Na koji način organizirate dnevnu, tjednu satnicu?
Koje su specifičnosti u procesu planiranja rada u kombiniranom odjelu kroz: Godišnji izvedbeni kurikulum Mjesečni izvedbeni plan Nastavne pripreve
Planirate li u Školskom kurikulumu zasebno aktivnosti pojedinog razreda ili ih prikazujete kao aktivnosti kombiniranog odjela (navedite primjer)?
Koje nastavne metode i oblike rada najčešće koristite u svome radu?

Koju biste nastavnu metodu i oblik rada izdvojili kao najkorisniju u integriranom pristupu radu u kombiniranom razrednom odjelu i zašto?
Na koji način zadajete upute za rad u razredu s obzirom na različiti uzrast? Opišite proces rada.
Na koji način postižete radnu disciplinu u razredu s obzirom na diferencirane zadatke?
Na koje načine potičete kreativnost u kombiniranim razrednim odjelima tijekom nastavnog procesa? Navedite primjer.
Što zapažate u kontekstu vršnjačkih odnosa i suradnje? Koja osobna karakteristika se najviše potiče kod učenika u kombiniranom razrednom odjelu?
Prednosti/nedostaci/izazovi/osobni stav